

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

KATEDRA VÝTVARNÉ VÝCHOVY A KULTURY

KAMARÁDSTVÍ JAKO NÁMĚT VÝTVARNÉ TVORBY

V MATEŘSKÉ ŠKOLE

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Jana Ulrichová

Učitelství pro mateřské školy

Vedoucí práce: Mgr. Monika Plíhalová

Plzeň 2023

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

Plzeň, 27. dubna 2023

vlastnoruční podpis

Poděkování

Ráda bych poděkovala své vedoucí práce paní Mgr. Monice Plíhalové za odborné vedení mé bakalářské práce, rady, cenné informace a čas. Také bych ráda vyjádřila vděčnost paním učitelkám a dětem z mateřské školy při tvorbě praktické části.

Obsah

1	Anotace.....	6
2	Seznam zkratk	7
3	Úvod	8
4	Teoretická část	9
4.1	Současné pojetí výtvarné výchovy v mateřské škole.....	9
4.1.1	Problémy současné výtvarné výchovy v MŠ	11
4.1.2	Současné cíle výtvarné výchovy v MŠ	12
4.1.3	Organizační formy ve výtvarné výchově v MŠ.....	13
4.1.3.1	Skupinové a kooperativní vyučování.....	14
4.1.4	Výtvarná výchova v RVP PV.....	15
4.1.4.1	Sociální a personální kompetence	16
4.2	Socializace v MŠ.....	18
4.2.1	Vztahy s vrstevníky v MŠ.....	18
4.2.1.1	Pozitivní sociální vztahy s vrstevníky v MŠ.....	19
4.3	Kamarádství v MŠ.....	20
4.3.1	Projevy kamarádství v MŠ	20
4.3.2	Podpora kamarádství v MŠ	21
4.3.2.1	Podpora kamarádství v MŠ při výtvarné výchově	22
4.4	Prosociální chování	22
4.5	Inkluzivní vzdělávání v současných MŠ.....	23
4.6	Shrnutí teoretické části	25
5	Praktická část	26
5.1	Kvalitativní výzkumná sonda	26
5.1.1	Cíle výzkumné sondy.....	26
5.1.2	Výzkumné otázky	26
5.1.3	Výzkumný vzorek.....	27
5.1.4	Metody výzkumné sondy	27
5.1.4.1	Metody sběru dat	27
5.1.4.2	Metoda analýzy dat.....	28
5.2	Návrh a realizace výtvarných aktivit.....	29
5.2.1	Já a moji kamarádi.....	29
5.2.2	Taháme spolu za jedno lano	33

5.2.3	Kresba společného kamaráda	36
5.2.4	Pavučina kamarádství	40
5.2.5	S čím si spolu rádi hrajeme	43
5.3	Analýza dat	47
5.3.1	Výzkumná zjištění	47
5.4	Doporučení pro učitele	51
6	Závěr	52
7	Resumé	53
8	Seznam literatury	54
9	Seznam obrázků	56

1 Anotace

Tato bakalářská práce se zabývá výtvarným projektem pro děti v mateřské škole reflektující téma kamarádství. V teoretické části jsou popsány s oporou o odborné zdroje současné cíle výtvarné výchovy, k jejichž naplnění výtvarný projekt přispěl. Reflektovala jsem, jaký význam má pro děti v mateřské škole navazování pozitivních sociálních vztahů s vrstevníky. V praktické části mají zdokumentované výtvarné úkoly východiska v umění a jsou v souladu s RVP PV. Reflexe realizované výuky je podpořena kvalitativní výzkumnou sondou.

Anotation

This bachelor thesis deals with an art project for children in kindergarten reflecting the theme of friendship. The theoretical part describes, with reference to professional sources, the current goals of art education, to which the art project contributed. I reflected on the importance of establishing positive social relationships with peers for children in kindergarten. The practical part documents the art tasks, based on art and in line with the Framework Educational Programme for Preschool Education. Reflection on the implemented teaching is supported by a qualitative research probe.

Klíčová slova

Výtvarná výchova, cíle současné výtvarné výchovy, předškolní pedagogika, mateřská škola, kamarádství, prosociální chování, spolupráce, socializace, pozitivní vztahy

Key words

Art education, goals of contemporary art education, preschool pedagogy, kindergarten, friendship, prosocial behavior, cooperation, socialization, positive relationships

2 Seznam zkratk

MŠ = mateřská škola

RVP PV = Rámcový vzdělávací program předškolního vzdělávání

AJ. = a jiné

TZN. = to znamená

NAPŘ. = například

3 Úvod

Tématem této bakalářské práce je kamarádství jako námět pro výtvarnou výchovu v mateřské škole. Toto téma jsem si zvolila proto, že mám už od svého útlého věku k výtvarné výchově velmi blízký vztah. Velmi ráda ve své volné chvíli maluji, kreslím či něco tvořím. Výtvarná výchova je velmi důležitá pro děti v mateřské škole pro rozvoj kreativity, výtvarného porozumění, estetického uvědomění aj. Jelikož se výtvarná výchova dá snadno propojit i s jinými obory, napadlo mě, jak by se dalo podporovat kamarádství u dětí pomocí výtvarné výchovy. Tímto námětem se dá podporovat i prosociální chování, které je mým cílem. V literatuře jsem moc aktivit na tohle téma nenašla, proto jsem se rozhodla vypracovat bakalářskou práci, která bude obsahovat návrh aktivit na podporu kamarádství v MŠ. Bakalářská práce se skládá celkem ze dvou částí, z teoretické a praktické části.

Cílem této práce je navrhnout a zrealizovat výtvarné aktivity na téma kamarádství, které budou u dětí podporovat prosociální chování, které je klíčové pro jejich celkový vývoj a dále reflektovat celý průběh.

V první polovině teoretické části se chci věnovat pojetí výtvarné výchovy v současné době za pomoci odborné literatury, která se tomuto tématu věnuje a je aktuální. Chci se věnovat problémům a rizikům při výtvarné výchově v MŠ, jaké jsou současné cíle výtvarné výchovy. Dále se chci věnovat tomu, jaké organizační formy při výtvarné výchově vymezujeme a které organizační formy jsou nejvíce vhodné pro podporu kamarádství na rozvoj prosociálního chování. V poslední řadě se chci zabývat výtvarnou výchovou v Rámcovém vzdělávacím programu pro předškolní vzdělávání a zaměřit se na sociální a personální kompetence.

V druhé polovině teoretické části se chci věnovat tématu kamarádství mezi dětmi v mateřské škole, které bude také podpořeno odbornou literaturou. Chtěla bych se podrobněji zaměřit, jaké jsou projevy kamarádství a jakým způsobem můžeme podporovat kamarádství při výtvarné výchově.

Praktická část obsahuje kvalitativní výzkumnou sondu. Na základě teoretické části chci navrhnout celkem 5 výtvarných aktivit pro děti ve věku 3 až 4 let, které následně ověřím v praxi s dětmi v MŠ. Data do výzkumné sondy chci získávat pomocí pozorování a sepisováním reflektivní učitelské bilance spolu s fotodokumentací a následně pomocí otevřeného kódování vyhodnotit výzkumná zjištění. Z výzkumné sondy vyplynou doporučení pro učitele v MŠ či studenty učitelství pro MŠ zabývající se plánováním výtvarných aktivit s námětem kamarádství pro 3 až 4leté děti.

4 Teoretická část

V teoretické části se snažím popsat současné pojetí výtvarné výchovy v MŠ, socializaci v MŠ, kamarádství v MŠ, prosociální chování v MŠ a inkluzivní vzdělávání v současných MŠ za pomoci odborné literatury.

4.1 Současné pojetí výtvarné výchovy v mateřské škole

„Výtvarná výchova je procesem záměrného působení na dítě speciálními prostředky a plní své obecně vzdělávací i speciální funkce.“ (Hazuková, 2011, s. 33)

Vyučovací předmět výtvarná výchova prošla v historii velkým množstvím změn a doposud se vyvíjí. Původně se nazývala „kreslení“, které bylo zavedeno do povinného vzdělávání od konce 18. století, poté se ve 20. století změnil název na „výtvarná výchova“, který používáme dodnes. Kromě změny názvu došlo i k důležité změně v pojetí vzdělávání. Výtvarná výchova přestala být založena pouze na zobrazovacích dovednostech, ale začala se týkat mnoha dalších stránek osobnostního rozvoje, kterému odpovídá obsah a rozsáhlý počet prostředků. (Hazuková, Šamšula, 2005) *„Dnes považujeme za nejdůležitější duchovní rozvoj člověka než výtvarné zkušenosti, znalosti nebo dovednosti.“* (Roeselová, 2003, s.12)

Pojetí výtvarné výchovy je vymezováno více kurikulárními dokumenty, ale nejdůležitějším dokumentem je Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání. Vymezuje požadavky na žáka, mezi které patří cílové kategorie a učivo, ale především očekávané výstupy, které dokládají změny v úspěšnosti žáka a požadavky na profesionální kompetence učitele. (Hazuková, Šamšula, 2005)

Jakmile jednou dítě získá citlivost pro tvar, barvu, proporční a barevné vztahy a hmotné vlastnosti věcí, stává se pro něj užitečným průvodcem v každodenním životě. Naprosto výjimečným zdrojem citění ve výtvarné výchově je umělecké dílo. Mateřská škola je místo, kde mohou děti navázat vztah k umění, který by měl být vědomý a emociálně podložený. (Uždil, Šašinková, 1980)

Jeden ze způsobů, kterými si dítě osvojuje vnější jevy, jsou výtvarné činnosti, díky nimž si dítě uvědomuje souvislosti a vztahy. Z výtvarného projevu lze rozpoznat, jak děti poznávají a hodnotí svět, do kterého vrůstají. (Uždil, Šašinková, 1980)

Při výtvarných činnostech lze využívat velké množství technik a výrazových prostředků. Do klasických technik výtvarné výchovy řadíme kresbu, malbu a prostorové vytváření. Mezi netradiční techniky inspirované uměleckými směry 20. a 21. století

řadíme happening, performaci, body art, land art, akční malbu, dripping, empaketáž, asambláž, muchláž, monotypii, frotáž aj. (Bečvářová, 2015)

Výtvarná výchova skrývá dle Roeselové (2003) dva hlavní procesy, tj. výtvarné vzdělání a výchovné působení, které probíhají zároveň.

Obsahem výtvarného vzdělávání by mělo být:

- „*setkávání s výtvarnou kulturou;*
- *osvojování výtvarného jazyka;*
- *přemýšlení v tendencích základních vyjadřovacích prostředků;*
- *osvojování základů studijní kresby, malby a modelování;*
- *osvojování si základních výtvarných dovedností.*“ (Roeselová, 2003, s.12-14)

Výchovnou rolí oboru ve vztahu k žákovi by mělo být:

- „*sebezpoznání, sebevyjádření, sebeřízení;*
- *vnímání a prožívání podnětů;*
- *přemýšlení o světě, o lidských vztazích a následcích lidské činnosti*
- *rozdílné vidění problémů na základě dialogu.*“ (Roeselová, 2003, s.12-14)

Aby výtvarná výchova plnila své poslání, musí učitel výtvarné výchovy splňovat určité požadavky. Učitel výtvarné výchovy by měl dle Věry Roeselové (2003, s. 17) žáky výtvarně vzdělávat a posouvat jejich „*poznání, citový život a morální postoje k vyšším vývojovým stupňům*“. Měl by to být někdo, kdo je tvůrčí osobnost, vzdělaný a eticky cítící člověk a citlivý vychovatel. Avšak aby byl učitel výtvarné výchovy pro děti přínosem, měl by znát cíle, kterých chce dosáhnout, a měl by být schopen přistupovat k zadávání výtvarných úkolů. (Hazuková, 2011) Zároveň by učitel měl počítat s možností, že se stane něco nepředvídatelného a měl by na nečekaný vývoj situace reagovat. Také by si měl uvědomovat, že jeho žáci jsou individuální osobnosti a měl by se umět vcítit do výtvarného myšlení a cítění dítěte. (Roeselová, 2003)

Pedagogové se v současné výtvarné výchově v MŠ snaží co nejvíce respektovat různorodost dětí a jejich individuální potřeby. Zaměřují se také na podporu spontánnosti a kreativity dětí. Výtvarné aktivity v MŠ mohou být různorodé a zahrnovat různé techniky, jako jsou např. malování, kreslení, modelování, lepení, recyklace materiálů nebo tvoření z přírodnin. Pedagogové také používají výtvarnou výchovu v MŠ jako propojení s dalšími oblastmi, jako jsou např. hudba, příroda, matematika nebo literatura. Výtvarná výchova se tak stává důležitým nástrojem pro rozvoj dítěte.

V současné výtvarné výchově se také využívají moderní technologie a digitální nástroje na podporu kreativity a výtvarného projevu dětí. Například jsem se setkala s využíváním interaktivních tabulí, interaktivní tabletů, kreativní aplikace pro digitální malbu a kreslení. Tyto nástroje mohou být přitažlivé a motivující pro děti. Pomáhají jim rozvíjet výtvarné schopnosti v moderním prostředí.

4.1.1 Problémy současné výtvarné výchovy v MŠ

Bohužel i v současné době existují rizika, která nás upozorňují na dlouhodobě se projevující nedostatky v realizaci výtvarných činností v MŠ. Mezi nejčastější nedostatky patří například to, že učitel si neuvědomuje smysl a cíle výtvarné výchovy, drží se námětových stereotypů, které jsou zastaralé. Také je velkým nedostatkem, když učitel nezná a nerespektuje vývojové zákonitosti a zvláštnosti dětí či když učitel odmítá hodnotit výsledky výtvarných činností dětí. To v praxi způsobuje, že výtvarné činnosti jsou nahodilé, nesystematické a nejsou dostatečně vzájemně propojené. Výtvarná výchova by neměla být pouze zaplněním volného času jako je spontánní kresba či náhodné činnosti bez vzájemných souvislostí. Proto je potřeba, aby si učitel uvědomil, jaký přínos má mít výtvarná výchova pro dítě v MŠ. (Hazuková, 2011)

Současná výtvarná výchova pomáhá dětem se zařadit do civilizace a lidského společenství. Je zajímavé, že rodičům záleží nejvíc na tom, aby jejich dítě bylo inteligentní, než aby bylo citlivé. Avšak pro život je důležité obojí. (Roeselová, 2003)

Mezi problémy současné výtvarné výchovy v MŠ, se kterými jsem se setkala, řadíme např. nedostatek materiálů a prostředků. Pro výtvarné aktivity je důležitý dostatek různých druhů papírů, barev, nůžek a dalších materiálů. Zajištění těchto materiálů a prostředků může být pro některé MŠ velmi náročné po finanční stránce. To může vést ke zhoršení kvality výtvarné výchovy nebo dokonce k omezení výtvarných aktivit v MŠ.

Mezi další problémy řadíme nedostatek času. Výtvarná výchova by měla být nedílnou součástí vzdělávacího programu MŠ a mělo by se jí věnovat dostatečné pozornosti a prostoru.

Dalším problémem může být nedostatek kvalifikovaných pedagogů v oblasti výtvarné výchovy. Stává se, že někteří pedagogové nemají dostatečné vzdělání a zkušenosti ve výtvarné výchově, což ovlivňuje kvalitu výuky.

Dalším problémem může být nedostatečná individualizace výtvarné výchovy. To znamená, že individuální potřeby a schopnosti dětí nejsou brány dostatečně v úvahu. Pedagog by měl výtvarnou výchovu přizpůsobovat různým věkovým skupinám a jednotlivcům.

4.1.2 Současné cíle výtvarné výchovy v MŠ

Dle Horáčka (1994) je základním cílem výtvarné výchovy, aby se v dítěti probudil zájem o umění, aby mu umožnil citový zážitek, schopnost číst umělecká díla a vyjádření svého názoru, aby získal informace o dějinách umění a aby chápal souvislosti mezi etapami.

Rochovská (2016) ve své publikaci *Umělci v mateřské škole: aktivity zaměřené na interpretaci výtvarného umění* zmiňuje hlavní a velmi důležitý cíl, za který považuje seznámení dítěte s uměním, umělci a různými postoji ve výtvarné tvorbě. Mezi další důležité cíle řadí rozvíjení fantazie a kreativity, která je velmi důležitá při výtvarné činnosti. Děti si díky výtvarné výchově osvojují vnější podněty, vztahy mezi lidmi. Dítě se tak učí estetickému citění. K tomu napomáhají výtvarné styly a výtvarné techniky.

Cílem výtvarné výchovy dle Bečvářové (2015) je naučit děti vnímat, prožívat, hodnotit a tvořit krásno. Dítě by mělo být vedeno k vnímání krásy v umění i v okolním prostředí. Poslání výtvarné výchovy se proměňují, dnes plní poslání, při kterém má dítě prožitek z tvorby i výsledku svého díla, osvojuje si informace o světě, přírodě, biologických a zeměpisných zákonitostech, lidské společnosti a vysvětlí své dílo.

Výtvarná výchova v mateřské škole obsahuje takové činnosti, které mají viditelný výtvar jako společný znak. Podobnost výtvarného výtvoru se skutečností nemůže být cílem výtvarné výchovy. Je totiž důležitější, citový vztah a radost. (Uždil, Šašínková, 1980)

Dle Hazukové (2011) mezi obecné cíle výtvarné výchovy řadíme osvojování prostředků výtvarného jazyka, rozvíjení vizuální gramotnosti a tvořivosti. Konkrétní cíle výtvarné výchovy dělíme celkem na 4 základní druhy lidské činnosti, a těmi jsou: poznávací, hodnotově orientační, přetvářecí a komunikační.

Moderní výtvarná výchova v mateřské škole se zaměřuje na rozvoj tvořivosti, kreativity a schopností dětí v oblasti výtvarného umění. Moderní výtvarná výchova v MŠ se snaží propojit tradiční výtvarnou výchovu s moderními technologiemi a

metodami. Některé z moderních přístupů k výtvarné výchově v mateřské škole mohou být:

1. Rozvoj digitálních dovedností: Moderní výtvarná výchova může zahrnovat i rozvoj digitálních dovedností, jako jsou například vytváření digitálních kreseb, malování na tabletu nebo využívání různých aplikací.
2. Podpora tvořivosti a inovace: Moderní výtvarná výchova se zaměřuje na podporu tvořivosti a inovace u dětí. Děti se učí vytvářet vlastní nápady a řešit problémy pomocí výtvarného umění.
3. Propojení výtvarného umění s dalšími oblastmi: Moderní výtvarná výchova propojuje výtvarné umění s dalšími oblastmi, jako jsou například matematika, přírodní vědy nebo literatura.
4. Ekologické zaměření: Moderní výtvarná výchova se také zaměřuje na ekologii a udržitelnost. Děti se učí tvořit z recyklovaných materiálů a využívat přírodní zdroje.
5. Inkluzivní přístup: Moderní výtvarná výchova se snaží být inkluzivní a podporovat všechny děti v jejich individuálním rozvoji. Umožňuje různé způsoby výtvarného projevu, aby si děti mohly vybrat ten, který jim nejvíce vyhovuje.

Moderní výtvarná výchova v MŠ tedy přináší nové přístupy k výuce výtvarného umění a podporuje rozvoj kreativity a tvořivosti dětí v této oblasti.

4.1.3 Organizační formy ve výtvarné výchově v MŠ

Zormanová pojem organizační výuky v didaktice vymezuje jako „*uspořádání vyučovacího procesu, jako vnější stránka vyučovacích metod. Jedná se o způsob uspořádání celého vyučovacího procesu, tj. všech jeho složek a vzájemných vazeb v čase a prostoru.*“ (Zormanová, 2014, str. 102)

Dle Skalkové (2007) můžeme organizační formy vyčlenit následovně:

- frontální vyučování v systému vyučovacích hodin,
- skupinové a kooperativní vyučování,
- individualizované a diferencované vyučování,
- domácí učební práce žáků.

Mezi další formy vzdělávání bych zařadila projektové práce a terénní výuku. Při projektové práci děti pracují na dlouhodobějším projektu, který se věnuje určitému

tématu. Podporuje kreativitu a fantazii dětí a učí se řešit problémy. Při terénní výuce se děti mohou účastnit výtvarných aktivit a projektů mimo školu, např. v galeriích, muzeích nebo v přírodě.

Organizační formy se vzájemně prolínají a podporují. Učitel vybírá nejvhodnější z nich podle cíle práce, charakteru látky, připravenosti a potřebách žáků, individuálních potřebách žáků a podle možností, které má v dané škole k dispozici. (Skalková, 2007)

Organizační formy ve výtvarné výchově v MŠ by měl pedagog přizpůsobit věku a schopnostem dětí a měly by být založeny na tvořivosti, spontánnosti a zábavě.

Jelikož se moje práce zabývá prosociálním chováním, které se nejčastěji vyučuje skupinovým a kooperativním vyučováním, které popíšu v následující kapitole.

4.1.3.1 Skupinové a kooperativní vyučování

Skupinové vyučování

Skupinové vyučování výuky dle Skalové chápeme jako organizační formu, kdy si děti tvoří malé skupinky, většinou po 3 až 5 dětech, u které při řešení společného problému převládá spolupráce. Podle výzkumů skupinové vyučování plní svoji funkci nejvíce při řešení těžšího a náročnějšího úkolu nebo problému, který je pro žáky složitější. Pro účinnost skupinového vyučování je důležité cílevědomé usměrňování práce skupině ve všech etapách. Jedná se o 3 fáze, které jsou rozděleny na formulaci otázky, úkolu nebo problému; činnost žáků přímo ve skupině a výsledky práce skupin. Nedílnou součástí je i hodnocení činnosti žáků, které má různé formy jako např. hodnocení společných zápisů celé skupiny, rozbor jejich kladů a nedostatků, porovnávání práce skupin a jejich výsledků, hodnocení účasti skupin jako celku i jednotlivců na společné diskusi. Pro fungování skupiny je důležité vybrat členy skupiny a sestavit skupinu. (Skalová, 2007)

Učitelé z praxe v knize *Kooperativní učení, kooperativní škola*, kterou napsala Kasíková, popisují kladné stránky skupinového vyučování, patří mezi ně zvýšená aktivita během učení, zapojení více žáků, přirozenější vyjadřování, přebírání odpovědnosti, větší zájem o učení, učení se komunikativním dovednostem, učení se organizaci práce, vyšší samostatnost žáků aj. (Kasíková, 2010)

Skupinové neboli frontální vyučování v MŠ je jedním z nejčastějších způsobů vyučování. Důvodem zařazení skupinového vyučování je především podpora spolupráce, komunikace a sociálních dovedností u dětí. Děti se učí respektovat názory

ostatních a řešit problémy ve skupině. Nejčastěji mnou pozorovaným způsobem rozdělení dětí do skupin je podle věku dětí, ale mohou se také rozdělit smíšeně a tím se děti učí spolupracovat s různými vrstevníky.

Kooperativní vyučování

Kooperativní vyučování se při plnění cílů opírá o princip spolupráce. *Výsledky jedince jsou podporovány činností celé skupiny a celá skupina má prospěch z činnosti jednotlivce. Základními pojmy kooperativního vyučování jsou tedy sdílení, spolupráce, podpora.*“ (Kasíková, 1997, s.27)

Kooperativní výuka je založena na práci v malých skupinách, ve kterých děti spolupracují, sdělují a přijímají kritiku, plánují, monitorují a hodnotí individuální i společné činnosti. K úspěchu je důležitá organizační a obsahová příprava výuky. Pokud si učitel dokonale promyslí průběh výuky, dítě si bude osvojovat kooperativní dovednosti. (Vališová, Kovaříková, 2021)

Kooperativní vyučování není to samé jako skupinové vyučování. Avšak kooperativní vyučování umožňuje dětem větší prostor pro spolupráci a vzájemnou pomoc. Při kooperativním vyučování jde o vzájemné porozumění, ochotu ke spolupráci, vzájemné pomoci a dovednosti si vzájemně pomáhat, nikoliv o soutěžení či získání maximálního prospěchu pro jedince na úkor ostatních. (Skalková, 2007)

4.1.4 Výtvarná výchova v RVP PV

Výtvarná výchova je jednou z oblastí vzdělávání, která je zahrnuta do Rámcového vzdělávacího programu pro předškolní vzdělávání (RVP PV) v České republice. V RVP PV je výtvarná výchova řazena do oblasti estetické výchova, která se zabývá rozvojem vnímání, prožívání a tvorby uměleckých projevů.

V rámcově vzdělávacím programu pro předškolní vzdělávání nenalezneme konkretizované cíle, obsahy ani výstupy přímo pro výtvarnou výchovu, tzn. nejsou vypsány izolovaně. Avšak výtvarná výchova je zařazená ve všech pěti vzdělávacích oblastí. (RVP PV, 2021)

Vzdělávací obsah, který je v RVP PV (2021) úzce propojený, je rozdělen do pěti vzdělávacích oblastí:

- Biologické – dítě a jeho tělo,
- Psychologické – dítě a jeho psychika,

- Interpersonální – dítě a ten druhý,
- Sociálně kulturní – dítě a společnost,
- Environmentální – dítě a svět.

U dětí je možné rozvíjet pomocí výtvarné tvorby také klíčové kompetence neboli „*soubory předpokládaných vědomostí, dovedností, schopností, postojů a hodnot důležitých pro osobní rozvoj a uplatnění každého jedince.*“ (RVP PV, 2021, s.10)

Vychází ze společenských hodnot a ze společných obecných představ o tom, které kompetence se podílejí na vzdělávání, spokojenému životu člověka a ke zlepšení funkcí společnosti občanů. (RVP PV, 2021)

Mezi klíčové kompetence patří:

1. Kompetence k učení
2. Kompetence k řešení problémů
3. Kompetence komunikativní
4. Kompetence sociální a personální
5. Kompetence činností a občanská (RVP PV, 2021)

V RVP PV (2021) jsou všechny tyto kompetence popsány podrobněji, které by pro dítě předškolního věku měly být dosažitelné.

Tato práce je zaměřená na téma kamarádství s využitím prosociálního chování ve výuce výtvarné výchovy v MŠ. Proto je vhodné definovat hlavně klíčové kompetence sociální a personální, které jsou s prosociálním chováním úzce spojeny.

4.1.4.1 Sociální a personální kompetence

Sociální a personální kompetence jsou v RVP PV řazeny mezi klíčové kompetence, které jsou nezbytné pro úspěšné zvládnutí osobního a profesního života.

Sociální kompetence jsou v RVP PV definovány jako schopnosti a dovednosti, které umožňují dítěti komunikovat a integrovat s ostatními, rozvíjet vztahy s vrstevníky a spolupracovat v různých sociálních situacích. Mezi konkrétní cíle v této oblasti patří například řešení konfliktů, rozvoj empatie, porozumění druhým nebo schopnost spolupracovat. (RVP PV, 2021)

Osobní kompetence jsou v RVP PV definovány jako dovednosti a schopnosti, které umožňují rozvoj osobnosti dítěte, identity a sebeuvědomění a připravují ho tak na úspěšné přežití v životě. Mezi konkrétní cíle v této oblasti patří například rozvoj

sebeúcty, sebedůvěry, sebeobsluhy a hygieny, zvládání emocí a přizpůsobování se různým situacím. (RVP PV, 2021)

Výuka sociálních a personálních kompetencí by se měla zaměřit na rozvoj individuálních schopností a potřeb každého dítěte a měla by být začleněna do uceleného vzdělávacího programu a probíhat v prostředí, které podporuje rozvoj těchto dovedností a schopností. (RVP PV, 2021)

„Dítě ukončující předškolní vzdělávání:

- *samostatně rozhoduje o svých činnostech; umí si vytvořit svůj názor a vyjádřit jej;*
- *si uvědomuje, že za sebe i své jednání odpovídá a nese důsledky;*
- *projevuje dětským způsobem citlivost a ohleduplnost k druhým, pomoc slabším, rozpozná nevhodné chování; vnímá nespravedlnost, ubližování, agresivitu a lhostejnost;*
- *se dokáže ve skupině prosadit, ale i podřídít, při společných činnostech se domlouvá a spolupracuje; v běžných situacích uplatňuje základní společenské návyky a pravidla společenského styku; je schopné respektovat druhé, vyjednávat, přijímat a uzavírat kompromisy;*
- *napodobuje modely prosociálního chování a mezilidských vztahů, které nachází ve svém okolí;*
- *se spolupodílí na společných rozhodnutích; přijímá vyjasněné a zdůvodněné povinnosti; dodržuje dohodnutá a pochopená pravidla a přizpůsobuje se jim;*
- *se chová při setkání s neznámými lidmi či v neznámých situacích obezřetně; nevhodné chování i komunikaci, která je mu nepříjemná, umí odmítnout;*
- *je schopno chápat, že lidé se různí, a umí být tolerantní k jejich odlišnostem a jedinečným;*
- *chápe, že nespravedlnost, ubližování, ponižování, lhostejnost, agresivita a násilí se nevyplácí a že vzniklé konflikty je lépe řešit dohodou; dokáže se bránit projevům násilí jiného dítěte, ponižování a ubližování.“ (RVP PV, 2021, s.21)*

Hazuková (2011, s.21) se snažila o doplnění klíčových kompetencí o jejich „výtvarný rozměr“ v sociálních a personálních kompetencí následovně:

- *„Dítě samostatně rozhoduje o svých činnostech; umí si udělat svůj názor a vyjádřit jej. (hodnocení průběhu a výsledků výtvarných aktivit)*
- *Dítě dětským způsobem projevuje citlivost a ohleduplnost k druhým.*

- *Dítě ve skupině se dokáže prosadit, ale i podřídí, při společných činnostech se domlouvá a spolupracuje; v běžných situacích uplatňuje základní společenské návyky a pravidla společenského styku; je schopné respektovat druhé, vyjednávat, přijímat a uzavírat kompromisy (výtvarné činnosti ve skupině a dvojici).*
- *Dítě napodobuje modely prosociálního chování a mezilidských vztahů, které nachází ve svém okolí (zobrazuje je ve výtvarných úkolech s vhodnými náměty).“*

4.2 Socializace v MŠ

Socializaci osobnosti Helus (2007, str.71) popisuje jako „proces utváření a vývoje člověka působením sociálních vlivů a jeho vlastních aktivit, kterými na tyto sociální vlivy odpovídá: vyrovnává se s nimi, podléhá jim, či je tvořivě zvládá“.

Socializaci dítěte, která probíhá v období od porodu do šesti let dítěte, dělíme do tří velmi důležitých etap. V první etapě, která je vyčleněna od porodu do doby, kdy začíná běhat, se dítě ztotožňuje s matkou. Dítě tak má stabilní vztahy ve společnosti. Ve druhé etapě se dítě snaží být samostatné a snaží si najít kamarády. Snaží se najít vlastní identitu. Ve třetí etapě, která probíhá mezi čtvrtým a šestým rokem, dítě proniká do širších sociálních vztahů a systému sociálních rolí. Socializace tak probíhá obzvláště v rodině a ve skupině vrstevníků a kamarádů. (Čáp, 2007)

Mateřská škola poskytuje dětem důležité zkušenosti a dovednosti, které jim pomáhají při budování sociálních vztahů a přizpůsobení se společnosti.

4.2.1 Vztahy s vrstevníky v MŠ

Vztahy s vrstevníky v MŠ mohou být velmi různorodé, závisí to především na individuálních vlastnostech dítěte a také na pedagogickém přístupu, který podporuje rozvoj pozitivních a zdravých vztahů mezi dětmi.

Nástup dítěte do MŠ je velmi často náročné období. Dítě se musí naučit bez přítomnosti rodičů navazovat vztahy s vrstevníky, udržovat je a prohlubovat, aby si našlo své místo ve třídě. Hledá si tak své místo v sociální skupině. Potřebuje, aby ho přijali jako člena do společnosti. Realizuje zde trvalou interakci mezi vrstevníky a navazuje zde vztahy, které mají různý charakter. Problémem nastává situace, kdy se dítě stane outsiderem. Důvody mohou být například agresivní či zdrženlivé chování. Proto

musí pedagog zasahovat na jeho podporu. (Niesel, Renate, 2005; Kolláriková, Pupala, 2001)

V kolektivu mezi dětmi v MŠ můžeme najít spoustu vztahů. Většinou tyto vztahy rozdělujeme na pozitivní, negativní a neutrální. Avšak často se tyto vztahy rychle mezi dětmi mění. Pozitivní vztahy mezi dětmi bychom měli podporovat pozitivní motivací, hrami a činnostmi v kolektivu. (DeVito, 2001)

Vztahy s vrstevníky jsou pro děti v MŠ velmi důležité, protože se tím učí spolupracovat, komunikovat a vytvářet vztahy s lidmi svého věku. Děti se navzájem pozorují, učí se od sebe a vytvářejí společné zážitky. Kvalita vrstevnických vztahů dětí v mateřské škole může ovlivnit spokojenost dětí, jejich sebevědomí a schopnost později v životě budovat vztahy s druhými lidmi

Vztahy s vrstevníky v MŠ mohou mít různé formy. Některé děti si najdou nejlepšího kamaráda nebo kamarádku a s nimi tráví většinu času, zatímco jiné si hrají s různými dětmi a vytvářejí si širší okruh kamarádů.

4.2.1.1 Pozitivní sociální vztahy s vrstevníky v MŠ

Dítě se zúčastňuje sociální činnosti během každodenní interakce. Vstupuje do nich dobrovolně a na základě vlastního rozhodnutí. Tato dobrovolná interakce je charakterizovaná součinností, vzájemností a prospěšností pro obě strany. Dítě prožívá pozitivní emoce a zároveň uspokojuje své základní sociální potřeby. Tato interakce se nazývá sdílené zkušenosti, která je charakterizována jako sociální interakci s pozitivním napětím a pozitivní dynamikou, při které jedinec prožívá uspokojení ze sociálního kontaktu. (Kolláriková, Pupala, 2001)

Při navazování nového sociálního vztahu je dítě ovlivněné různými faktory, to je např. podobností, fyzickou přitažlivostí, stereotypizací, vlastními cíli, náklonností toho druhého, důvěrou nebo blízkostí. (Kolláriková, Pupala, 2001)

Pozitivní sociální vztahy v mateřské škole mohou pomoci dětem ve škole a později v dospělosti. Proto je znovu důležité, aby učitelky mateřských škol vytvořily prostředí, které podporuje utváření a rozvoj těchto vztahů.

4.3 Kamarádství v MŠ

Dle Matějčka (2005) a zároveň dle mé vlastní zkušenosti při hledání vhodné odborné literatury na téma kamarádství v MŠ, je tomuto tématu věnováno velmi málo.

Matějček (2005, s. 167) popisuje kamarádství jako „*mezilidský vztah, který má pro vývoj lidského jedince i pro vývoj lidské společnosti prvořadou důležitost*“.

Postupně dítě vztahy s ostatními dětmi více vyhledává a prohlubuje. Začínají nejdříve vznikat krátkodobé kamarádské vztahy. (Kolláriková, Pupala, 2001)

Typické pro předškolní věk dítěte je, že si dítě už vybírá, s kým se kamarádí, a raději si hraje s jedním určitým dítětem než s jiným. Dokonce už i chce svého kamaráda přivést k sobě domů neboli do svého intimního chráněného prostoru. Také poprvé pozná, jaké to je, když si s ním děti nechtějí hrát a je tak izolovaný nebo diskriminovaný svými vrstevníky. V neposlední řadě dítě zažije krátkodobou a přechodnou zamilovanost. (Matějček, 2005)

Vstupem dítěte do MŠ je velkým krokem jak pro dítě, tak i pro rodiče. Předškolní období popisuje Špaňhelová (2004) jako období, kdy se dítě vzdaluje od svých rodičů a hledá si nové kamarády. Pro dítě je složité umět si vybrat toho dobrého kamaráda, který mu pomáhá a učí ho novým věcem. Pro dítě je hledání si nových kamarádů důležitým krokem, protože se tak učí společenským pravidlem.

4.3.1 Projevy kamarádství v MŠ

Pro udržení kamarádství je důležité držet se pravidel. Kamarádství tak bude pevné. Porušením pravidel se kamarádství může i rozpadnout. Mezi pravidla pro udržení kvalitního přátelství patří:

- zastat se kamaráda v jeho nepřítomnosti;
- citově podporovat kamaráda;
- navzájem si důvěřovat;
- svěřovat si tajemství;
- podělit se o pozitivní zprávy;
- nabídnout kamarádovi pomoc;
- udělat kamarádovi radost v jeho přítomnosti. (Kolláriková, Pupala, 2001)

Dalšími pravidly nebo znaky pro udržení kvalitního přátelství je:

- diskuse o osobních záležitostech;
- poradit v nesnázích;
- zájem o společné koníčky;
- pomoc při domácích pracích. (Fehr, 1995)

Dalším velmi důležitým projevem kamarádství je společně strávený čas. Děti, které se spolu kamarádí, mají mnohem více interakcí spolu než s ostatními dětmi během dne. Toto lze zpozorovat podle toho, že společný čas tráví s radostí, který poznáme podle úsměvu. (Rathus, 2013)

4.3.2 Podpora kamarádství v MŠ

Podpora kamarádství v MŠ je pro děti velmi důležité, protože jim umožňuje rozvíjet sociální dovednosti, empatii, sebevědomí a upevňovat vztahy s ostatními dětmi. Zde jsem vypsala několik způsobů, jak podpořit kamarádství v mateřské škole.

1. Vytvářet prostředí pro spolupráci a mezilidských vztahů mezi dětmi – Pedagogové mohou vytvářet prostředí, které podporuje spolupráci a komunikaci mezi dětmi. To může zahrnovat organizování prostorů a hraček, které podporují spolupráci a aktivitu, nebo vytváření příležitostí pro spolupráci a sdílení.
2. Podpora prosociálního chování – Vychovatelé mohou podporovat prosociální chování dětí, což znamená povzbuzovat je k vytváření nových vztahů a hledání společných zájmů a aktivit s ostatními dětmi.
3. Vytvářejte příležitosti ke spolupráci – Děti by měly mít možnost být spolu a sdílet společné zájmy a aktivity. Pedagogové mohou organizovat společné hry, projekty a aktivity, které pomáhají dětem lépe se poznat a vytvářet společné zážitky.
4. Rozvíjení sociálních dovedností – Učitelé mohou dětem pomoci rozvíjet sociální dovednosti, jako je komunikace, spolupráce, empatie a řešení konfliktů. Tyto dovednosti jsou důležité pro rozvoj zdravých vztahů s ostatními dětmi.
5. Podpora pozitivního chování a vztahů – Vychovatelé by měli podporovat pozitivní chování a vztahy mezi dětmi a pomáhat jim chápat důležitost úcty k druhým, tolerance a důvěry.

Všechny tyto návyky mohou podporovat přátelství ve školce a pomáhají vytvářet prostředí, které podporuje rozvoj zdravých vztahů mezi dětmi. Zapojení rodičů je důležité také proto, že mohou podporovat přátelství svých dětí a pomáhat jim rozvíjet vztahy s ostatními dětmi. Společné aktivity mezi rodiči a dětmi mohou být skvělým způsobem, jak upevnit kamarádství v MŠ.

4.3.2.1 Podpora kamarádství v MŠ při výtvarné výchově

Výtvarná výchova může být skvělým nástrojem pro podporu kamarádství v MŠ. Zde je několik tipů, jak podporovat kamarádství při výtvarné výchově v MŠ.

1. Společné tvoření – Můžete zorganizovat takovou aktivitu, při které děti tvoří společně. Můžete jim například dát velký kus papíru a požádat je, aby nakreslili velký obrázek, na kterém budou pracovat. Děti se tak učí spolupracovat a pomáhat si.
2. Sdílení materiálů – Kamarádství ve výtvarné výchově můžete podpořit také tím, že dětem dáte materiály ke sdílení. Mohou si navzájem od sebe například půjčovat barvy, barevné tužky nebo modelovací hmotu. Děti se tak učí respektovat názory a potřeby druhých.
3. Společné výstavy – Po dokončení výtvarných projektů lze uspořádat společnou výstavu, kde děti mohou prezentovat svá díla. Tento proces může být pro děti skvělou příležitostí, jak si navzájem ukázat své výtvary a poznat práci ostatních.
4. Dárky přátelům – Děti mohou svým kamarádům vytvořit dárek. Dáváním dáreků přátelům se děti učí přinášet radost druhým a vážit si vztahu mezi nimi. Dárky také dávají dětem příležitost vyjádřit svou kreativitu a zvýšit jejich sebevědomí.
5. Společné výtvarné projekty – Při výtvarné výchově můžete organizovat skupinové projekty, které podporují spolupráci a komunikaci mezi dětmi.

Kamarádství a prosociální chování je spolu velmi úzce spojeno. Prosociální chování zahrnuje všechny formy chování, které jsou zaměřeny na prospěch a pomoc druhým lidem bez ohledu na návratnost. Kamarádství, na druhé straně, je vztah založený na důvěře, sympatii a sdílení mezi dvěma nebo více lidmi. Proto jsem rozhodla věnovat další kapitolu prosociálnímu chování, kde tento pojem charakterizuji.

4.4 Prosociální chování

Projevy přátelství jsou v některých publikacích zařazovány pod pojem prosociální chování. Prosociálnost chápeme jako pozitivní sociální chování, které je prospěšné jak sobě samému, tak i ostatním lidem. (Svobodová, 2010) Jeho cílem je pomáhat druhým lidem nebo podporovat společnost jako celek. Takovým chováním může být například sdílení, spolupráce, pomoc, útěcha nebo ochrana jiných lidí. Výzkumy ukazují, že prosociální chování je klíčovou součástí pozitivního sociálního vývoje dětí. Děti, které vykazují prosociální chování, bývají šťastnější, méně agresivní a úspěšnější ve vztazích.

Učitelé by měli v mateřské škole aktivně podporovat prosociální chování dětí a povzbuzovat je k pomoci a spolupráci s ostatními dětmi.

Prosociální chování se může někdy zaměňovat s pojmem altruismus. Jedná se o sociální chování, kdy pomáhající neočekává zisk nebo materiální či finanční odměnu. (Slaměník, Janoušek, 2019) Zdůrazňuje nesobecký ráz mezilidských vztahů, který je projevován cítěním, myšlením a jednáním, pro které je typický ohled na ostatní. (Jedlička, 2018) Avšak rozdíl mezi pojmy prosociální chování a altruismus je samozřejmý. Altruismus je „tendence jednat tak, aby se zlepšila celková pohoda jiné osoby.“ (Svobodová, 2010, str.2) Přestože pomáhající neočekává žádný prospěch, tak často od něj vyžaduje nějakou oběť. (Svobodová, 2010)

Dítě potřebuje k prosociálnímu chování porozumět z pohledu druhé osoby, být schopné morálního úsudku a empatie a znát sociální normy a pravidla. (Svobodová, 2010)

Prosociální chování je v MŠ důležitou součástí výchovno-vzdělávacího procesu, protože přispívá k rozvoji sociálních a emocionálních dovedností dětí a k budování pozitivního prostředí v rámci třídy. Děti se v MŠ učí spolupracovat, sdílet, respektovat potřeby a názory druhých, vyjádřit své emoce a řešit konflikty konstruktivním způsobem. Tyto dovednosti jsou klíčové pro budoucí úspěch v jejich osobním a profesionálním životě.

4.5 Inkluzivní vzdělávání v současných MŠ

Inkluzivní vzdělávání je „zahrnutí jednotlivce do společnosti nebo určité dílčí společenské skupiny“. (Lazarová, Hloušková, Trnková, Pol, Lukas, 2015, s.12)

Inkluzivní vzdělávání Miroslav Vosmik charakterizuje jako proces, ve kterém mají všechny děti bez ohledu na jejich znevýhodnění přístup ke stejnému vzdělávání a podpoře tak, aby měly rovné šance na úspěch ve vzdělání. (Vosmik, 2018)

Základní principy inkluzivní školy zahrnují: kladení důrazu na spolupráci, podporování přirozené schopnosti dětí učit se, otevřenost vůči odlišnostem a přijetí jich a uplatňování formativního hodnocení. (Vosmik, 2018) To zahrnuje i podporu sociálního a emocionálního vývoje dítěte a vytváření prostředí, ve kterém jsou děti učeny respektovat a tolerovat rozdílnost mezi sebou.

Klíčovou roli v inkluzivních přístupech hrají pedagogové, kteří musí být vybaveni dostatečnými znalostmi a dovednostmi pro práci s různorodou skupinou dětí a

umět vytvářet prostředí, které je pro všechny přístupné a podporuje jejich rozvoj. Další důležitou roli zde hraje také spolupráce s rodiči a dalšími odborníky, kteří mohou pomoci s identifikací potřeb a při vytváření individuálních plánů.

Inkluzivní přístupy v MŠ mají prospěšné účinky pro všechny děti, nejen pro ty s různými potřebami. Děti se učí respektovat a tolerovat rozdílnost, což je klíčové pro jejich budoucí život v multikulturní společnosti. Zároveň jsou děti motivovány ke spolupráci, komunikaci a kritickému myšlení.

Tento přístup by měl být reflektován i v rámci výtvarné výchovy, kde by měla být kreativita a umělecké výstupy podporovány pro všechny děti. Kamarádství může být tématem, které je vhodné propojit s výtvarnou výchovou v MŠ, protože umožňuje dětem vytvářet vztahy a rozvíjet sociální dovednosti. Výtvarná výchova by měla být zaměřena na vytváření prostředí, ve kterém se děti mohou cítit přijaté a podpořené, a které umožňuje rozvíjet jejich fantazii, kreativitu a schopnosti vyjadřování.

4.6 Shrnutí teoretické části

Téma kamarádství je pro rozvoj prosociálního chování důležité, neboť kamarádství umožňuje dítěti projevovat empatii, zlepšuje jeho komunikační a sociální schopnosti a přináší mu pocit bezpečí a důvěry. Výtvarná výchova může být výborným prostředkem pro podporu kamarádství, neboť umožňuje dětem spolupracovat, sdílet své myšlenky a nápady a navzájem se inspirují. Kromě toho se výtvarná výchova zaměřuje na rozvoj kreativity, individuality a schopnosti sebevyjádření u dětí a podporuje spolupráci mezi obory. Klade důraz na experimentování, zprostředkování základních výtvarných technik a na porozumění uměleckému dílu. Využívá k tomu moderní technologie, ve kterých propojuje výtvarné umění s aktuálními společenskými tématy. Významným prvkem současné výtvarné výchovy je také inkluzivní přístup. Současná výtvarná výchova tak nabízí dětem prostor pro rozvoj kreativity, fantazie, osobnosti a schopnosti sebevyjádření, a tím přispívá k rozvoji celkového kulturního povědomí společnosti.

5 Praktická část

Pro svoji bakalářskou práci jsem si vybrala kvalitativní výzkumnou sondu. Cílem této práce je navrhnout výtvarné úkoly na téma kamarádství v MŠ, dále výtvarné úkoly zrealizovat s dětmi v MŠ a zreflektovat průběh výuky. Dalším cílem je formulace doporučení pro ostatní pedagogy, které budou vycházet z výzkumného zjištění.

5.1 Kvalitativní výzkumná sonda

Do praktické části práce jsem navrhla a zrealizovala celkem 5 výtvarných aktivit v mateřské škole na téma kamarádství, které rozvíjely prosociální chování.

Z výtvarných aktivit jsem zpracovala reflexi vlastní výuky, kterou jsem prohloubila o výzkumnou metodologii. K praktické části jsem se tedy rozhodla realizovat výzkumnou sondu, která je podpořena analýzou reflektivních bilancí, jež jsem zpracovala během realizace výtvarných aktivit.

Hendl cituje ve své publikaci Creswella, který charakterizoval kvalitativní výzkum jako: „proces hledání porozumění založený na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského problému. Výzkumník vytváří komplexní, holistický obraz, analyzuje různé typy textů, informuje o názorech účastníků výzkumu a provádí zkoumání v přirozených podmínkách.“ (Creswell, 1998, s.12) (Hendl, 2008, s.48) Tento výzkum probíhá v delším a intenzivnějším kontaktu s terénem nebo situací jedince či skupiny jedinců. Výhodou kvalitativního výzkumu je vytěžit popis případů z hloubky. (Hendl, 2008)

5.1.1 Cíle výzkumné sondy

Cílem výzkumné sondy je navrhnout, zrealizovat a reflektovat výtvarné úkoly na téma kamarádství s rozvojem prosociálního chování a formulovat doporučení pro ostatní pedagogy.

5.1.2 Výzkumné otázky

Hlavní výzkumná otázka

- Jak mohou výtvarné aktivity v MŠ přispět k posílení kamarádství mezi dětmi a k rozvoji prosociálního chování dětí?

Dílčí výzkumné otázky

- Jak můžeme rozvíjet prosociální chování ve výtvarné výchově v MŠ?
- Jaké projevy kamarádství se objevily při plnění výtvarných úkolů?
- Jaké jsou výhody použití tématu kamarádství při výtvarné výchově v MŠ pro rozvoj prosociálního chování u dětí?
- Jak děti spolupracovaly při výtvarných aktivitách na téma kamarádství v MŠ?

5.1.3 Výzkumný vzorek

Výzkum jsem realizovala v mateřské škole v Plzni Lhota, kde jsem jako studentka absolvovala celkem tři praxe. Jelikož se jedná o vesnickou MŠ, je tvořena celkem ze 2 tříd, Broučci a Ferdové. Svůj výzkum jsem absolvovala ve třídě Ferdů, kam chodí celkem 26 dětí ve věku 3-4 roky, jedná se tedy o třídu homogenní. Skladba třídy je skoro vyvážená, protože se třída skládá z 14 děvčat a 12 chlapců. Tato třída má 2 učitelky a 1 asistentka pedagoga. Výzkumným vzorkem je výuka, kterou jsem v této třídě zrealizovala.

Výzkumná data jsem získávala během celkem 5 dnů, tyto činnosti byly prováděny formou řízených činností. Zrealizovala jsem celkem 5 výtvarných aktivit na téma kamarádství, které měly za úkol rozvíjet u dětí prosociální chování. Všechny aktivity jsem navrhovala v souladu s RVP PV. Aktivity jsou doplněny o fotodokumentaci průběhu daných výtvarných úkolů. Ředitelka MŠ souhlasila se zveřejněním fotek obsahující obličej dětí do mé bakalářské práce.

5.1.4 Metody výzkumné sondy

Metoda výzkumné sondy je kvalitativní výzkumná metoda, která slouží k získání hlubšího porozumění konkrétnímu tématu nebo problému. Cílem metody výzkumné sondy je získat detailní informace o konkrétním tématu nebo problému. Pro svoji bakalářskou práci jsem si vybrala pro sběr dat metodu pozorování a reflektivní učitelskou bilanci a k analýze sběru dat jsem si vybrala metodu otevřeného kódování.

5.1.4.1 Metody sběru dat

Pozorování

Jako součást kvalitativního výzkumu jsem zvolila metodu nestrukturovaného pozorování pro sběr dat. Tento typ pozorování se zaměřuje na specifické události, osoby

a jevy, které jsou pozorovány, aniž by byly použity pozorovací systémy nebo hodnotící stupně. Nestrukturované pozorování je často účinné při odhalování skrytých souvislostí a nepředpokládaných jevů. (Hendl, 2008)

Reflektivní učitelská bilance

Pro svou bakalářskou práci jsem si jako další metodu sběru dat vybrala reflektivní učitelskou bilanci, kterou jsem usoudila jako nejvhodnější pro mou bakalářskou práci, která vzniká na základě pozorování. Reflektivní bilance jsou zachycené vzpomínky na práci. Vyjádření toho, co se událo, bez předchozího záměru či předem plánovaného výběru jevů, na které má být zaměřena pozornost. Reflektivní bilance může být důležitým zdrojem poznávání pojetí výuky. (Průcha, 2002, s. 138)

5.1.4.2 Metoda analýzy dat

K analýze dat jsem vybrala metodu otevřeného kódování textu reflektivních učitelských bilancí. Tu můžeme charakterizovat jako „*proces rozebírání, prozkoumávání, porovnávání, konceptualizace a kategorizace údajů*“. (Strauss, Corbinová, 1999, s.47) Kódování je značeno jako operace, díky které jsou informace rozebrány, konceptualizovány a následně prozkoumány a složeny novým způsobem. Při otevřeném kódování se text transformuje na jednotky, ke kterým jsou přiděleny názvy. V poslední řadě se pracuje s novými částmi textu, které jsou pojmenované. (Strauss, Corbinová, 1999) Cílem otevřeného kódování je objasnění textu. Ve své reflektivní učitelské bilanci, která je doložen v příloze bakalářské práce, třídím údaje se společným významem. Tyto údaje neboli kódy odlišuji od sebe barevně a následně tyto kódy přiřazuji k výzkumným otázkám tak, aby odpovídaly na mé otázky, které ve své praktické části ještě více rozvedu.

Ukázka kódování

- spolupráce
- prosociální chování
- projevy kamarádství
- komunikace mezi dětmi
- sebevyjádření
- emoční inteligence

Stalo se, že dvě holčičky chtěly obě použít fialovou barvu, a tak musela jedna počkat na tu druhou, než dobarví svoji hračku. Jakmile Anetka viděla, že Anička dobarvila, zeptala se Aničky „Mohu si tu barvu teď půjčit já?“. Anička zakývala hlavou a dodala „Ano, můžeš.“. Obě holčičky se na sebe usmály. Ostatní děti použily každý jinou barvu než ostatní. Anička, Kája a Anetka byly už hotové, a tak si šly umýt ruce a vrátily se za námi. Robík a Samuel ještě stále nabarvovaly své hračky, a tak holčičky musely na ně počkat, jinak by práci samy nemohly dodělat. Samuel vykřikl „Holky, počkejte na nás!“. Holky tedy poslechny a na kluky počkaly. Všichni umístily své hračky do krabice od bot, kde na spodní části ležela čtvrtka formátu A4. Děti společně zavřely krabici. Všichni chytily krabici a začaly s ní třást. Děti se začaly smát nahlas přes celou třídu, jak jim to přišlo zábavné. Musely společně sladit tempo, jak rychle s krabicí pohybovaly, jinak by to nefungovalo.

Obrázek 1 - Ukázka kódování

5.2 Návrh a realizace výtvarných aktivit

V této části bakalářské práce se nachází zrealizované výtvarné aktivity, které jsou doplněny o fotodokumentaci z průběhu aktivity. Ředitelka MŠ souhlasila se zveřejněním fotek obsahující obličej dětí do mé bakalářské práce.

5.2.1 Já a moji kamarádi

- **Cílová skupina:** výtvarný úkol je vhodný pro děti ve věku 3-4 let.
- **Časová dotace:** 20 minut
- **Inspirační východiska:** Mým inspiračním východiskem pro tento výtvarný úkol je otisk ruky jako otisk lidské existence a zaznamenávání života na papír.
- **Pomůcky:** čtvrtka formátu A4, prstové barvy (žlutá, oranžová, červená, růžová, fialová, zelená, hnědá), ubrus.
- **Cíle dle RVP PV a jejich konkretizace:**
 - „zacházet s výtvarnými pomůckami a materiály“ (RVP PV, 2021, s.16) (na začátku aktivity, kdy si má dítě nabarvit ruce prstovými barvami, dítě zvládne správně držet štětec v ruce a zvládne si sám nabarvit obě dlaně prstovými barvami)

- „*respektovat potřeby jiného dítěte, dělit se s ním o pomůcky*“ (RVP PV, 2021, s.24) (děti mají na stole omezený počet prstových barev, takže pokud někdo chce stejnou prstovou barvu jako někdo jiný, musí se o ní rozdělit a počkat na druhého, až svoji práci dokončí)
- „*přirozeně a bez zábran komunikovat s druhým dítětem*“ (RVP PV, 2021, s.24) (děti se mezi sebou musí domluvit, kdo je jejich kamarád a jestli si spolu plácnou)
- „*vytváření pozitivních vztahů ke kultuře a umění, rozvoj dovedností umožňující tyto vztahy vyjadřovat a projevovat*“ (RVP PV, 2021, s.25) (dítě si vytváří pozitivní vztah k umění díky tomuto výtvarnému úkolu)

- **Kritéria hodnocení:**

Dítě si dokáže nabarvit dlaně prstovou barvou s dopomocí.

Dítě se zvládne domluvit s kamarády, s kterými si obtiskne ruce.

Dítě zvládne obtisknou své dlaně na papír.

Dítě dokáže zhodnotit svůj výtvar.

- **Motivace:** písnička o kamarádství, na kterou jsme se učili tancovat
- **Formulace zadání výtvarného úkolu učitelem:**

„Popřemýšlej nad tím, kdo je tvůj kamarád. Nabarvi si dlaně prstovou barvou, jen jednou a jdi za svými kamarády a pláčni si s nimi. Svě dlaně otiskni na papír a zkoumej jaké nové barvy ti vznikly.“

- **Fáze výtvarného úkolu:**

1. Děti dostanou svůj vlastní čtvrtku, prstové barvy, štětce a vodu v kelímku.
2. Nabarví si své dlaně samostatně, menší s dopomocí.
3. Najdou si kamaráda, se kterým si plácnou. Mohou si plácnout s jedním nebo i s více kamarády.
4. Jakmile si myslí, že mají hotovo, mohou své dlaně otisknout na svou čtvrtku.
5. Po dokončení budeme s dětmi zkoumat odstíny barev, které vznikly a vést společný rozhovor s reflektivními otázkami.

- **Reflektivní otázky:**

Bylo snadné si sám nabarvit dlaně?

Jak se vám pracovalo s kamarády?

Nastal při úkolu nějaký problém?

Jaké nové barvy vám vznikly?

Kde je nevíce/nejméně barev?

Co vás bavilo nejvíce na této aktivitě?

- **Reflexe:**

Děti se o tuhle aktivitu zajímaly už když jsem připravovala pomůcky a nedočkavě se vyptávaly, co budeme dělat. Všechny děti pochopily, co mají během této aktivity dělat. Stalo se, že při obtiskování ruky na papír děti obtiskly ruce víckrát, ale to bylo spíše z důvodu, že barva byla už zaschlá a ruce se jim na papír neobtiskly, než aby neposlechly pokyny. Děti byly při této aktivitě velmi šikovné, především když si samy nabarvovaly ruce prstovými barvami. Pár dětem jsem sice pomáhala, ale většina z nich to zvládla sama. Smály se tomu, protože je štětec lechtal po dlani. Nečekala jsem, že dětem bude prstová barva na ruku zasychat tak rychle, proto si někdo musel barvit ruce znovu. Nakonec jsme to vyřešili tím, že děti do barvy přimíchávaly více vody. Když si děti měly tlesknout, většinou šly za svými stálými kamarády. Byly děti, které neměly moc kamarádů a tleskly si pouze s jedním kamarádem. Naopak byly i děti, co si tleskly se všemi dětmi ze skupiny. Ale nastala i situace, kdy někomu z dětí bylo smutno, že si tlesknul jen s jedním kamarádem, a tak když to ostatní děti viděly, také si s ním ze soucitu ostatní děti plácly. Děti se po celou dobu aktivity smály, moc je tento výtvarný úkol bavil. Dokonce někdo z dětí nechtěl po dokončení aktivity ani odejít a v chtěli pokračovat v aktivitě dál, což jsem jim umožnila. Dětem se tato aktivita velmi povedla. Při společné reflexi v kroužku děti odhalily nové barvy, které vznikly splnutím barev.

- **Jak se při této aktivitě rozvíjelo prosociální chování?**

Při této aktivitě se prosociální chování rozvíjelo spoluprací, kdy děti musely pracovat ve skupině se svými kamarády. Musely při tom také spolu komunikovat, když si někdo chtěl půjčit temperovou barvu či když se domlouvaly na tom, kdo si, s kým plácne. Tím se děti učily respektovat názory druhých a tolerovat ostatní. Také se rozvíjela empatie a pochopení, kdy jiné dítě bylo nejisté či smutné. Tleskáním si s kamarády může být znamením kamarádství a důvěry. Děti tak při této aktivitě projevovaly pozitivní emoce, což vytvářelo příjemné prostředí a podporovalo vztahy mezi dětmi.

Obrázek 2 – Já a moji kamarádi, průběh

Obrázek 3 – Já a moji kamarádi, výtvary

5.2.2 Taháme spolu za jedno lano

- **Cílová skupina:** výtvarný úkol je vhodný pro děti ve věku 3-4 let.
- **Časová dotace:** 30 minut
- **Inspirační východiska:** Mým inspiračním východiskem pro tento výtvarný úkol jsou Bohm a Franta a jejich kresebné experimenty.
- **Pomůcky:** lano, provázek, fixa, čtvrtka formátu A4
- **Cíle dle RVP PV a jejich konkretizace:**
 - „zvládat základní pohybové dovednosti“ (RVP PV, 2021, s.16) (dítě dokáže pevně držet lano v ruce a přetahovat se o něj)
 - „zvládat jemnou motoriku“ (RVP PV, 2021, s.16) (dítě dokáže držet v ruce slabý provázek a tahat za něj tak, aby fixa, na které je provázek připevněn, jezdila po papíru)
 - „vyjadřovat samostatně a smysluplně myšlenky, nápady, pocity, mínění a úsudky ve vhodně zformulovaných větách“ (RVP PV, 2021, s.18) (na konci aktivity dítě dokáže ve formě rozhovoru zhodnotit jejich práci)
 - „přirozeně a bez zábran komunikovat s druhým dítětem, navazovat a udržovat dětská přátelství“ (RVP PV, 2021, s.24) (děti si vyberou, s jakým kamarádem chtějí být ve dvojici, tím si uvědomují a udržují své přátelství, s tímto kamarádem se také musí domluvit na tom, co budou společně kreslit)
 - „spolupracovat s ostatními“ (RVP PV, 2021, s.24) (děti musí spolu při této aktivitě spolupracovat, aby vše fungovalo a výtvarný úkol se povedl)
- **Kritéria hodnocení:**

Dítě dokáže udržet provázek v ruce tak, aby fixa jezdila po papíře.

Dítě se dokáže domluvit se svým druhým kamarádem.

Dítě dokáže „číst“ v obraze čmáranic.

Dítě dokáže zhodnotit společný výtvar.

- **Motivace:** přetahování se o lano
- **Formulace zadání výtvarného úkolu učitelem:**

„Rozdělte se na skupinky kamarádů a zkuste se přetahovat o lano. Popřemýšlejte nad tím, co se muselo stát, abyste lano přetáhli na svoji stranu. Udělejte dvojice s vaším kamarádem a zkuste za provázek, který je přivázaný k fixe, tahat tak, abyste s kamarádem společně nakreslili něco, na čem se dopředu domluvíte. Ale pozor, za provázek musíte tahat oba najednou.“

- **Fáze realizace úkolu:**

1. Děti se rozdělí do skupinek, ve kterých se přetahují o lano.

2. Děti se rozdělí do dvojic se svým kamarádem, se kterým vymyslí, co budou společně kreslit.
3. Oba kamarádi uchopí jeden konec provázku, který je přivázaný k fixe, a budou společně kreslit předem domluvenou věc.
4. Následně formou rozhovoru s nimi zhodnotíme jejich práci pomocí reflektivních otázek.

- **Reflektivní otázky:**

Povedlo se vám nakreslit to, co jste si spolu domlouvali?

Co ve vašem obrázku vidíte?

Byla tato aktivita pro vás náročná? A proč?

- **Reflexe:**

Z předchozí aktivity už děti věděly, kdo je jejich kamarád, takže vytvořit dvojici s kamarádem pro ně bylo jednoduché. Dokonce v tento den byl dětí sudý počet, takže nikdo nezůstal sám. Děti při výběru námětu, co budou kreslit ve dvojici s kamarádem, vybíraly často společné zájmy, např. dvě holčičky si rády hrály na kočky, a tak se rozhodly nakreslit kočku. Naopak nastaly i chvíle, kdy děti měly různé nápady na to, co by mohly nakreslit, a musely se tak dohodnout, co budou kreslit. Nakonec se vždy všechny dvojice dohodly. Jelikož tento způsob kreslení neznaly, většinou chvíli trvalo, než zkoordinovaly své pohyby s pohyby svého kamaráda a zároveň udržovaly fixu v jednom tahu. Nakonec se všem povedlo své pohyby zkoordinovat a děti si aktivitu začaly užívat, usmívaly se a smály se. Děti se tak bavily, aniž by se soustředily na výsledek své práce. Při reflektivním rozhovoru sice většina dětí odpověděla, že se jim nepovedlo nakreslit to, co měly v plánu, ale nakonec v něm našly spoustu jiných věcí. Mezi nejzajímavější náměty bych zařadila křížek a zakopaný poklad, pupínky od komára, vlny moře, zobák orla, vozidlo mimozemšťanů či ořezávatko na pastelky. Děti byly při hledání skrytých námětů v jejich obrázku velmi kreativní, některé nápady mě až mile překvapily. Děti zvládly spolupracovat, domlouvat se, dokonce se u této aktivity bavily.

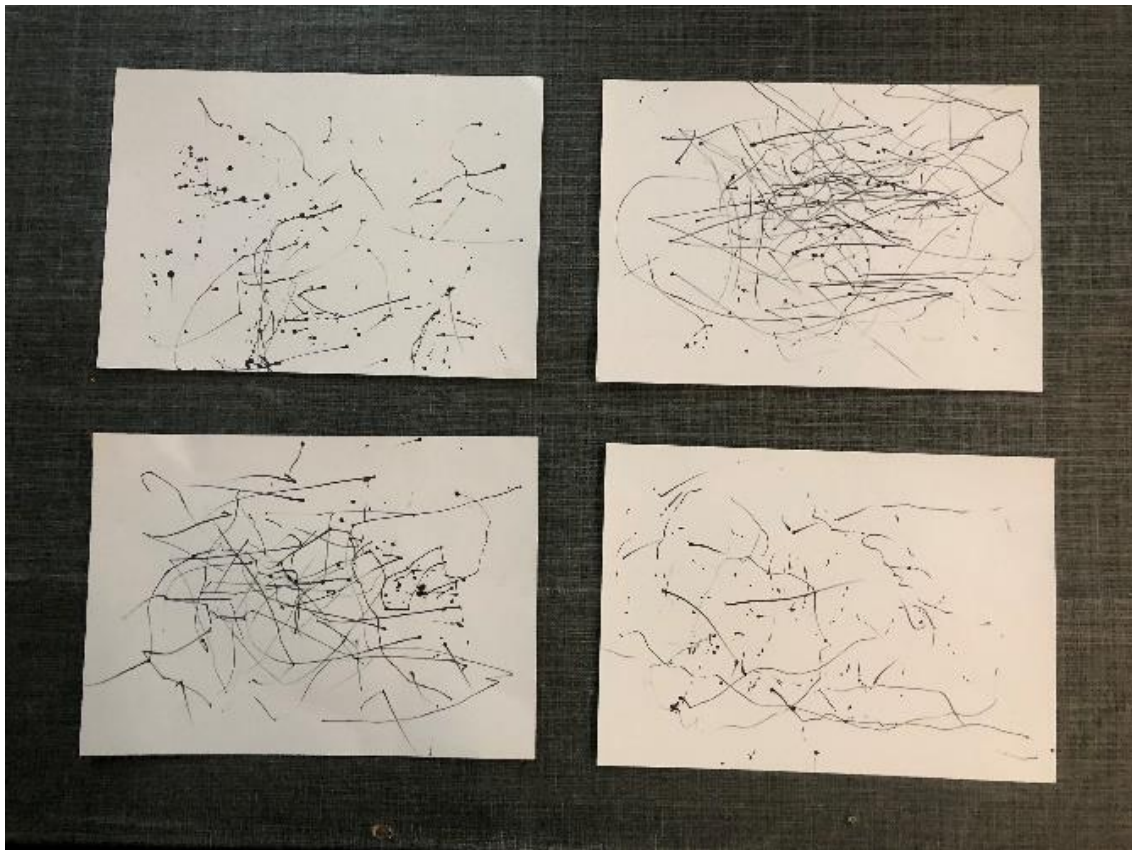
- **Jak se při této aktivitě rozvíjelo prosociální chování?**

U dětí se rozvíjelo respektovat druhé a komunikace při výběru svého kamaráda do dvojice. Když děti spolupracovaly, aby vytvořily společný výtvar, musely si navzájem porozumět a vidět věc z perspektivy druhého člověka. To může pomoci rozvíjet empatii a porozumění k jiným lidem. Když děti kreslí, mohou vyjadřovat své emoce a pocity, tímto způsobem mohou děti lépe pochopit a sdílet své pocity s ostatními, což je další

důležitý aspekt empatie. Při této aktivitě musí děti spolupracovat a najít způsob, jak sdílet tužku, aby mohly vytvořit společný obrázek. Toto sdílení může pomoci dětem rozvíjet vědomí o potřebách druhých lidí a vědomí o tom, jak mohou pomoci ostatním. Při poslední části aktivity, kdy jsem se ptala dětí na reflektivní otázky, děti mohly získat zpětnou vazbu a uznání od druhého, což může posílit jejich sebevědomí a sebeúctu.

Obrázek 4 – Taháme spolu za jedno lano, průběh

Obrázek 5 – Taháme spolu za jedno lano, výtvary

5.2.3 Kresba společného kamaráda

- **Cílová skupina:** výtvarný úkol je vhodný pro děti ve věku 3-4 let.
- **Časová dotace:** 30 minut
- **Inspirační východiska:** Mým inspiračním východiskem pro tento výtvarný úkol je dotyk, tělesnost, emoce. Inspirovali mě umělci Adriena Šimotová a Yves Klein.
- **Pomůcky:** zrcadlo, suché pastelové barvy, papír formátu A0
- **Cíle dle RVP PV a jejich konkretizace:**
 - „ovládat koordinaci ruky a oka, zvládat jemnou motoriku“ (RVP PV, 2021, s.16) (dítě dokáže obkreslit kamaráda, držet v ruce správně pastelové barvy a vybarvovat s nimi)
 - „vnímat a rozlišovat pomocí všech smyslů – zrakově rozlišovat tvary předmětů a jiné specifické znaky“ (RVP PV, 2021, s.16) (při porovnávání se s ostatními dětmi využívá dítě svůj zrak, dívá se do zrcadla a pozoruje, co mají na sobě společného, a naopak co odlišného)

- „zaměřovat se na to, co je z poznávacího hlediska důležité – nacházet společné znaky, podobu a rozdíl“ (RVP PV, 2021, s.20) (děti při pozorování se navzájem a v zrcadle zkoumají, v čem se s kamarády podobají a v čem si jsou odlišní)
- „spolupracovat s ostatními“ (RVP PV, 2021, s.24) (děti při malbě společného kamaráda musí spolupracovat, aby vznikla společná práce)
- „vnímat, co si druhý přeje či potřebuje, vycházet mu vstříc“ (RVP PV, 2021, s.24) (děti mají ke kresbě společného kamaráda omezený počet pastelových barev, proto si je musí mezi sebou půjčovat a zároveň musí brát ohledy na přání ostatních)

- **Kritéria hodnocení:**

Dítě dokáže najít vzhledové podobnosti a odlišnosti se svými kamarády.

Dítě se dokáže s kamarády dohodnout na tom, koho obkreslí na papír.

Dítě se dokáže s dětmi domluvit, když si chce půjčit konkrétní barvu pastelové barvy.

Dítě dokáže vybarvit postavu společného kamaráda pastelovými barvami.

Dítě dokáže zhodnotit společný výtvar.

- **Motivace:** prohlížení se v zrcadle, porovnávání se s ostatními dětmi

- **Formulace zadání výtvarného úkolu učitelem:**

„Rozhlídni se po svých kamarádech a zkoumej, co máte na sobě společného či odlišného. Můžeš k tomu použít zrcadlo. Poté se rozdělte na 2 skupiny podle toho, kdo se s kým kamarádí a vytvořte jednoho společného kamaráda, kterého nakreslíte na velký papír. Vyberte jednoho ze skupiny, který si lehne na papír a toho obkreslíte. Potom můžete vašeho kamaráda vybarvit. Máte k tomu suché pastelové barvy, které si mezi sebou propůjčte.“

- **Fáze realizace úkolu:**

1. Děti dostanou do kroužku zrcadla, ve kterých se budou prohlížet a budou se porovnávat s ostatními dětmi. Budou porovnávat, v čem si jsou podobní a v čem odlišní.
2. Poté se děti rozdělí na 2 skupinky, podle toho, kde se s kým kamarádí.
3. Děti vyberou jedno dítě ze skupiny, které si lehne velký papír a toho všichni společně obkreslí.
4. Když mají obrys těla hotový, dítě vstane.
5. Děti dostaly pastelové barvy, se kterými velkého kamaráda společně vybarví. Musí vybarvovat všichni ze skupiny.
6. Následně hotového kamaráda zhodnotíme pomocí reflektivních otázek.

- **Reflektivní otázky:**

Čeho jste si všimli, že máte se svým kamarádem společného, a naopak co odlišného?

Jak jste se domluvili na tom, koho obkreslíte na papír?

Domlouvali jste se při vybarvování společného kamaráda?

Co má váš společný kamarád společného s vámi?

- **Reflexe:**

Děti se před zahájením aktivity mohly samy rozdělit, v jaké skupině chtějí být. S dopomocí paní učitelky se to povedlo. Děti měly před sebou asi nejtěžší úkol, kdy se musely rozhodnout kdo si z nich lehne na papír a ostatní ho obkreslí. Samozřejmě, že si na papír chtěly lehnout úplně všechny děti a spustila se mezi dětmi hádka. Některé děti se začaly urážet, některé byly smutné. Musela se do toho tedy zasáhnout paní učitelka a pomoci jim rozhodnout. Nakonec se všichni mezi sebou dohodly, pochopily, že může být vybrán jen jeden z nich. Všechny děti se zapojily do obkreslování kamaráda. Poté se ihned některé z dětí pustily do vybarvování postavy kamaráda. Jiné děti se naopak nejdříve domluvily se svým kamarádem na rozdělení práce. Jelikož měly omezené počet pastelových barev, děti se domlouvaly při půjčování barev. To proběhlo bez problémů, jelikož jsou děti na sdílení materiálů zvyklé. Děti se při této aktivitě smály, užívaly si společnou kresbu.

- **Jak se při této aktivitě rozvíjelo prosociální chování?**

Prosociální chování se při této aktivitě rozvíjelo pomocí spolupráce, kdy děti byly povzbuzovány k tomu, aby spolupracovaly při vytváření velkého kamaráda. Učily se, jak komunikovat při rozdělení práce, aby dosáhly společného cíle. K dispozici byl omezený počet pastelových barev, děti se tak musely naučit sdílet a řídit se pravidly, aby každý měl přístup ke stejným materiálům. Děti byly povzbuzovány, aby si představily jednoho velkého kamaráda, a aby se snažily vytvořit co nejvíce věrnou podobu. Tím se učí cítit empatii a porozumět potřebám druhých. Mohly také vyjádřit své odlišné názory a pocity. Děti dostávaly od svých kamarádů zpětnou vazbu, což mohlo pomoci posílit jejich sebevědomí a sebeúctu.

Obrázek 6 – Kresba společného kamaráda, průběh

Obrázek 7 - Kresba společného kamaráda, výtvar

5.2.4 Pavučina kamarádství

- **Cílová skupina:** výtvarný úkol je vhodný pro děti ve věku 3-4 let.
- **Časová dotace:** 45 minut
- **Inspirační východiska:** Pro tuhle výtvarnou aktivitu mě inspirovala kniha *Rozvíjíme city, vůli, sebepojetí a komunikaci dětí a konkrétní aktivita Umět si říkat hezkou věc – Klubíčko přátelství*, kdy děti tvoří pavučinu přátelství a u toho říkají, proč je jejich kamarád dobrý kamarád. Dalším inspiračním východiskem pro mě byl Max Ernst, který se zabýval frotáží.
- **Pomůcky:** klubíčko bavlny, papír A5, voskovky různých barev
- **Cíle dle RVP PV a jejich konkretizace:**
 - „zvládat jemnou motoriku“ (RVP PV, 2021, s.16) (dítě by mělo udržet v ruce voskovku a udělat frotáž)
 - „vyjadřovat samostatně a smysluplně myšlenky, nápady, pocity, mínění a úsudky ve vhodně zformulovaných větách“ (RVP PV, 2021, s.18) (dítě by mělo zvládnout říct svému kamarádovi, proč je zrovna on jeho dobrý kamarád)
 - „záměrně se soustředit na činnost a udržet pozornost“ (RVP PV, 2021, s.20) (dítě by mělo zvládnout udržet v ruce po celou dobu provázek a soustředit se, aby byl napnutý)
 - „spolupracovat s ostatními“ (RVP PV, 2021, s.24) (děti musí spolupracovat, aby vznikla pavučina)
- **Kritéria hodnocení:**

Dítě dokáže pojmenovat, co společného má klubíčko s kamarádstvím.

Dítě dokáže říct, proč je jeho kamarád dobrým kamarádem.

Dítě dokáže držet provázek bavlny tak, aby se pavučina kamarádství nerozpadla.

Dítě dokáže ve třídě najít něco, co je na dotek stejně příjemné jako klubíčko a kamarádství.

Dítě dokáže udělat frotáž voskovkami.

Dítě dokáže zhodnotit společný výtvar.

- **Motivace:** osahání si bavlněného klubíčka kamarádství
- **Formulace zadání výtvarného úkolu učitelem:**

„Každý z nás si osahá klubíčko přátelství a budeme všichni přemýšlet, co má tohle bavlněné klubíčko společného s kamarádstvím. Poté si zkusíme udělat pavučinu kamarádství tak, že ten, kdo bude držet klubíčko v ruce si vybere svého kamaráda a

řekne, proč je jeho dobrým kamarádem. Každý, kdo dostane klubíčko do ruky, musí provázek držet v ruce celou dobu vytváření pavučiny, dokud provázek nebudou držet v ruce všechny děti. Poté se stanete průzkumníky a budete ve třídě hledat něco, co je na dotek stejně příjemné jako klubíčko a kamarádství. Když něco takového najdete, uděláte frotáž pomocí papíru a voskovky.“

- **Fáze realizace úkolu:**

1. V kroužku si každý postupně osahá klubíčko a bude říkat nahlas, jaké to klubíčko je a co by mohlo mít společného s přátelstvím.
2. Když si všichni klubíčko osahali, můžeme začít dělat pavučinu kamarádství. Začne první dítě, které si vybere svého kamaráda, drží konec klubíčka za provázek a klubíčko podá svému kamarádovi.
3. Dítě řekne nahlas svému kamarádovi, proč je dobrým kamarádem.
4. Takhle to pokračuje dál, dokud všechny děti nebudou v ruce držet provázek.
5. Klubíčko smotají děti společně zase do klubíčka.
6. Děti se promění v průzkumníky, vezmou si čtvrtku a voskovku a budou chodit po třídě a hledat něco, co je na dotek podobné klubíčku i kamarádství.
7. Pomocí čtvrtky a voskovky udělají frotáž, mohou udělat frotáž i více než jedné věci.
8. S hotovými frotážemi si sedneme do kroužku, kde budou děti odpovídat na reflektivní otázky.

- **Reflektivní otázky:**

Bylo snadné udržet celou dobu pavučinu kamarádství napnutou?

Jak ses cítil/a, když ti tvůj kamarád řekl, proč jsi jeho dobrý kamarád?

Poznáte, jakou frotáž dělal váš kamarád? A proč si myslíte, že dělal zrovna tuhle?

- **Reflexe:**

Při první části aktivity, kdy děti přirovnávaly klubíčko bavlny ke kamarádství, byly zvědavý, kreativní a sdílely různé nápady, v čem si jsou tyto dvě věci podobné. Děti, které se styděly nebo nevěděly, co říct, opakovaly to, co řeklo dítě před ním. Všechny děti se velmi snažily, aby jejich pavučina byla co nejpevnější a aby ji někdo neupustil. Párkrát se to stalo, že někdo z dětí provázek upustil, ale ostatní děti mu ihned pomáhaly provázek chytit. Děti říkaly důvody, proč je jejich kamarád dobrý kamarád, často se jejich nápady opakovaly. Občas nastala i chvíle, kdy se někdo z dětí styděl či nechtěl nic říct. Ke konci aktivity bylo pro děti už obtížné udržet pavučinu kamarádství, jelikož občas trvalo, než se některé z dětí vyjádřilo, proto tato aktivita trvala dlouho a děti

začaly být ke konci unavené. Nakonec měly ale radost, že se jim povedla pavučina udržet až do konce. Poté se šly projít po třídě a hledaly něco podobného jako klubíčko či přátelství a udělat frotáž. Některé děti měly s frotáží problém, když si našly něco, co bylo svisle. S dopomocí to všechny děti ale zvládly. Objevily nové věci, kterých si předtím ve třídě ani nevšimly.

- **Jak se při této aktivitě rozvíjelo prosociální chování?**

Při této aktivitě se rozvíjelo prosociální chování pomocí spolupráce, kdy děti spolupracují při tvoření pavučiny kamarádství, jelikož bez spolupráce všech by se pavučina rozpadla. Rozvíjela se zde i empatie a porozumění, kdy se děti učily porozumět potřebám a pocitům ostatních, když si přirovnávaly klubíčko ke kamarádství. Tato aktivita mohla pomoci dětem porozumět, jak se cítí jejich kamarádi. U dětí se také rozvíjela komunikace a respekt názoru druhých, jelikož při přirovnávání klubíčka ke kamarádství děti musely promluvit a říct každý svůj názor. Dále při tvorbě pavučiny kamarádství děti musely říct svému kamarádovi, proč je jeho dobrý kamarád. Děti se tak učily vyjadřovat své pocity a myšlenky slovy.

Obrázek 8 - Pavučina kamarádství, průběh

Obrázek 9 - Pavučina kamarádství, frotáž

5.2.5 S čím si spolu rádi hrajeme

- **Cílová skupina:** výtvarný úkol je vhodný pro děti ve věku 3-4 let.
- **Časová dotace:** 30 minut
- **Inspirační východiska:** Mým inspiračním východiskem pro tento výtvarný úkol je Sam Francis, americký abstraktní malíř, který používal techniku míchání barev na plátně, aby vytvořil nové a zářivé odstíny.
- **Pomůcky:** krabice od bot, čtvrtka velikosti A4, temperové barvy, štětce, malé hračky
- **Cíle dle RVP PV a jejich konkretizace:**
 - „koordinovat lokomoci a další polohy a pohyby těla, sladit pohyb s rytmem“ (RVP PV, 2021, s.16) (při třesení s krabicí dítě musí pohybovat pažemi ve stejném rytmu jako ostatní děti)
 - „zvládat jednoduchou obsluhu a pracovní úkony – postarat se o hračky, pomůcky, uklidit po sobě, udržovat pořádek, zvládat jednoduché úklidové

práce“ (RVP PV, 2021, s.16) (dítě by mělo po sobě uklidit štětec, umýt obarvenou hračku a uklidit ji zpátky na místo, kde ji vzal)

- „*zacházet s výtvarnými pomůckami a materiály*“ (RVP PV, 2021, s.16) (dítě by mělo zvládnout uchopit štětec správně do ruky, namáčet štětec do barvy a obarvit s ním hračku)
- „*respektovat předem vyjasněná a pochopená pravidla*“ (RVP PV, 2021, s.22) (děti by měly respektovat pravidla, které jsou že všichni musí při třesení krabice ji držet)
- „*spolupracovat s ostatními*“ (RVP PV, 2021, s.24) (dítě musí spolupracovat při výběru hračky, poté i při třesení krabicí, jinak by se krabice mohla otevřít či upadnout na zem, pokud by všichni nespolupracovali)

- **Kritéria hodnocení:**

Dítě dokáže vybrat společné hračky, se kterými si rád s kamarády hraje,

Dítě dokáže hračku nabarvit temperovou barvou.

Dítě dokáže společně s kamarády držet zavřenou krabici a třást s ní.

Dítě dokáže zhodnotit společný výtvor.

- **Motivace:** společné hračky, se kterými si děti rády hrají se svými kamarády

- **Formulace zadání výtvarného úkolu učitelem:**

„Jděte se projít po třídě a přemýšlejte, s kterými kamarády si nejraději hrajete. Udělejte skupinku, můžete být klidně jenom 2 kamarádi nebo až 6 kamarádů, to záleží na vás. Poté přemýšlejte, s čím si ve školce spolu rádi hrajete a přemýšlejte, jestli se ta vaše hračka vejde do krabice od bot. Potom si můžete se svými kamarády sednout ke stolu, kde temperovými barvami nabarvíte vaše hračky a vložíte je do krabice od bot, kde je na dně čtvrtka. Krabici zavřete, stoupnete si vedle stolu a všichni krabici chytne. Pokud krabici drží úplně všichni, můžete s krabici třást. Potom můžete krabici otevřít a obdivovat, co se vám na čtvrtku obtisklo.“

- **Fáze realizace úkolu:**

1. Děti přemýšlí nad tím, s kým si rádi hrají a s jakou hračkou si nejčastěji hrají.
2. Děti udělají skupinky kamarádů po 2 až 6 dětech.
3. Děti si přinesou ke stolu každý 1 hračku a nabarví ji temperovou barvou.
4. Nabarvené hračky děti vloží do krabice od bot, kde je na dně čtvrtka.
5. Děti zavřou krabici a půjdou si s ní stoupnout vedle stolu.
6. Všechny děti ze skupiny chytí krabici a budou s ní třást.

7. Krabici otevřou a mohou obdivovat, co se jim obtisklo na čtvrtku. Případně mohou s krabicí třást vícekrát.

- **Reflektivní otázky:**

Jaké bylo dohodnout se s kamarády, s čím si rádi hrajete?

Jaké bylo držet společně krabici a třást s ní?

Co se vám na čtvrtce obtisklo? Poznáte své hračky?

- **Reflexe:**

Jelikož děti z předešlých aktivit už věděly, kdo se s kým kamarádí, utvořit skupinky kamarádů pro ně nebyl problém. Zvládly to dokonce bez pomoci učitele. toto seskupení trvalo pouze pár minut. Děti se při výběru společných hraček rozešly po třídě a hledaly své oblíbené hračky. To bylo pro ně jednoduché, protože každé dítě vědělo, s čím rádo hraje a kde se hračka nachází. Děti měly na výběr omezený počet temperových barev, kterými obarvily své hračky a dokázaly se domlouvat při půjčování barev. Nastala chvíle, kdy některé děti měly své hračky už nabarvené a ostatní stále pracovaly, tudíž hotové děti musely počkat na ostatní. Při třesení krabicí s hračkami děti zvládly spolupracovat. Každé dítě drželo krabici oběma rukama, a nakonec sladily tempo třesení v jedno. Dětem tato část přišla velmi zábavná a všechny děti se u toho smály a bavily. Dokonce některé děti nechtěly s třesením krabice přestat. Při otevření krabice byly všechny děti překvapeny, jaký výtvar vznikl. Tuto aktivitu chtěli opakovaně provádět i v průběhu týdne.

- **Jak se při této aktivitě rozvíjelo prosociální chování?**

Při této aktivitě se rozvíjelo sdílení zájmu a společného cíle, kdy se děti učily spolupracovat na společném projektu a cítit se součástí skupiny, když společně tvoří výtvarné dílo. Tato aktivita jim může pomoci rozvíjet pocit sounáležitosti. Děti se při spolupráce také učí sdílet materiály a prostor s ostatními dětmi. To posiluje schopnost pracovat v týmu a respektovat názory a potřeby ostatních. Také se rozvíjí empatie, když si děti vybírají hračky, se kterými si spolu hrají. Tato aktivita jim může pomoci lépe pochopit, co ostatní děti zajímá a co je baví, a může posílit jejich schopnost vztáhnout se k pocitům a potřebám ostatních.

Obrázek 10 – S čím si spolu rádi hrajeme, průběh

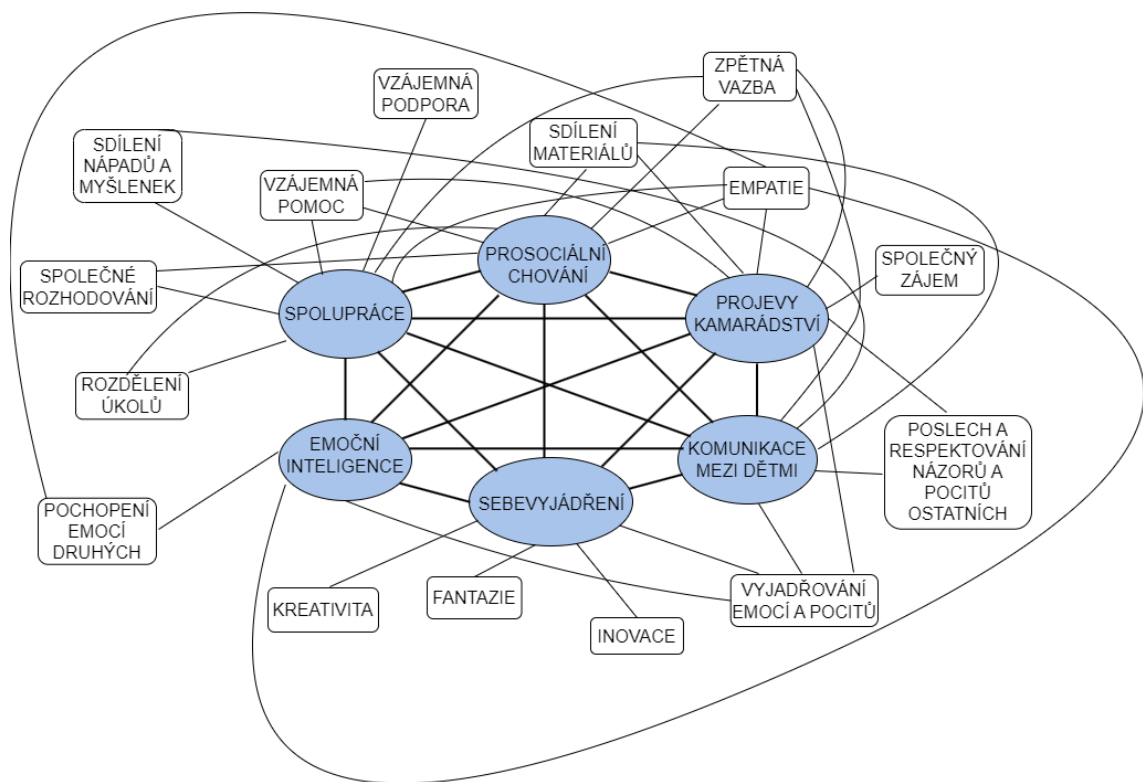
Obrázek 11 – S čím si spolu rádi hrajeme

5.3 Analýza dat

V této části bakalářské práce se budu věnovat vyhodnocením získaných dat a budu se zabývat odpovědí na stanovené dílčí výzkumné otázky. K získání dat jsem použila pozorování a zapisování do reflektivní učitelské bilance, ve které jsem použila k analýze dat otevřené kódování.

5.3.1 Výzkumná zjištění

Po získání kódů z otevřeného kódování jsem se rozhodla vytvořit myšlenkovou mapu, abych naznačila vztahy mezi zkoumanými jevy.

Obrázek 12 – Myšlenková mapa

Dílčí výzkumné otázky

Myšlenková mapa mi pomohla odpovědět na mé dílčí výzkumné otázky, které jsem si stanovila na začátku praktické části.

- **Jak můžeme rozvíjet prosociální chování ve výtvarné výchově v MŠ?**

Prosociální chování můžeme rozvíjet ve výtvarné výchově v MŠ několika způsoby. Patří mezi ně například **podpora spolupráce**, kdy děti pracují ve skupinách. Děti můžeme podporovat ve vzájemném respektování a sdílení svých nápadů a názorů. Měli bychom jim pomáhat řešit konflikty, které při spolupráci mohou vzniknout. Dalším způsobem, jak můžeme rozvíjet prosociální chování u dětí je **rozvoj empatie**. To se naplňovalo např. u aktivity „Kresba společného kamaráda“, kdy děti musely ve skupině společně rozhodnout, koho obkreslí na papír. Děti se vcítily do ostatních dětí, které chtěly být také obkreslovány a pochopily, jak se kdo cítí. Dále bychom měli s dětmi diskutovat o tom, jak se cítí, když vytvářejí určité dílo. Podporuje to, aby přemýšleli nad tím, jaké pocity mají ostatní děti, které se dívají na jejich práci. Takto můžeme rozvíjet nejen empatii, ale i soucit k druhým. Dalším způsobem rozvoje prosociálního chování může být **podpora rozmanitosti**, kdy bychom měli využívat rozmanité materiály a techniky. Děti by si měly uvědomit, že existuje spousta způsobů, jak vyjádřit své emoce. Posledním způsobem je **podpora sebevyjádření**, kdy bychom měli podporovat děti, aby se vyjadřovaly prostřednictvím výtvarných děl. Pomůžeme jim tak rozvíjet sebevědomí a sebeúctu, které hrají důležitou roli v prosociálním chování, jelikož má jedinec potom tendenci mít pozitivní vztah i k ostatním lidem.

- **Jaké projevy kamarádství se objevily při plnění výtvarných úkolů na téma kamarádství v MŠ?**

Při plnění výtvarných úkolů na téma kamarádství v MŠ jsem zaznamenala spousta projevu kamarádství, mezi které bych zařadila **vzájemné porozumění, vzájemná podpora, důvěra, společné zájmy, zábava, smích, tolerance, empatie, otevřenost, spolupráce, pomoc druhému**. Kamarádi si navzájem naslouchali, snažili se pochopit problémy. Často se shodovali na společných zájmech, koníčcích a aktivitách, což je spojovalo a posilovalo jejich vztahy. Kamarádi si výtvarné úkoly velmi užívali, smáli se společným situacím a projevovali své pozitivní emoce. Děti se nejvíce nasmály při aktivitě „S čím si spolu rádi hrajeme“, kdy jim třesení krabicí s nabarvenými hračkami přišlo legrační. Tolerovali se ve svých názorech a snažili se vcítit do situace druhého a chápat jeho pocity a potřeby. Pomáhali si a spolupracovali při výtvarném úkolu. Obecně lze říct, že projevy kamarádství byly při tomto výtvarném úkolu velmi rozmanité.

- **Jaké jsou výhody použití tématu kamarádství při výtvarné výchově v MŠ pro rozvoj prosociálního chování u dětí?**

Během mého výzkumu jsem při použití tématu kamarádství při výtvarné výchově v MŠ pro rozvoj prosociálního chování u dětí zjistila, že jsou velmi pestré výhody. První výhodou je **podpora sociální interakce**, kdy téma kamarádství může podpořit děti v navazování nových vztahů a interakcí s ostatními dětmi. Při společném vytváření děl a aktivit, jako jsou výtvarné projekty, může být podpořena komunikace, spolupráce nebo sdílení nápadů mezi dětmi. Další výhodou je, že se u dětí rozvíjí **morální hodnoty**, jako je např. laskavost, ohleduplnost, respekt a spolupráce, které jsou dále důležité pro prosociální chování a společenskou integraci. Také se rozvíjí **empatie**, která je s prosociálním chováním úzce spjatá. Děti tak mohou skrze téma kamarádství lépe porozumět druhým a vcítit se do jejich pocitů. Další výhodou může být i **rozvoj pozitivního vztahu k umění**. Je důležité, aby si děti užívaly proces tvorby a aby si vážily svého uměleckého výkonu, bez ohledu na to, jaký je výsledek. V neposlední řadě bychom neměli zapomínat na to, že toto téma rozvíjí u dětí **kreativitu a fantazii**. Při aktivitě „Taháme spolu za jedno lano“ děti byly velmi kreativní při čtení ze svého výtvoru. Zdůraznila bych to, co nejkreativnějšího děti našly a popsaly, a to především křížek a zakopaný poklad, pupínky od komára, vlny moře, zobák orla, vozidlo mimozemšťanů či ořezávků na pastelky. Děti si mohou vymýšlet různé způsoby, jak vyjádřit své myšlenky a pocity, jak si představují ideální kamarádství a jaké jsou různé aspekty dobrého vztahu.

Celkově lze říct, že při použití tématu kamarádství při výtvarné výchově v MŠ může pomoci dětem rozvíjet prosociální chování, emocionální inteligence a výtvarné schopnosti. Tím se připravují na úspěšný vstup do školy a společnosti v dospělosti.

- **Jak děti spolupracovaly při výtvarných aktivitách na téma kamarádství v MŠ?**

Při aktivitách na téma kamarádství v MŠ děti spolupracovaly různými způsoby, často se i u dětí lišily. Některé děti si pomáhaly při tvorbě a **půjčovaly si navzájem materiály, pomáhaly si s technikami**, když někomu něco nešlo. Děti byly na půjčování si materiálů už zvyklé, dokonce i některé děti nabízely své materiály, které už nepotřebovaly. Některé děti spolupracovaly tak, že společně **diskutovaly a plánovaly**

svůj výtvarný projekt. Další děti **si rozdělily úkoly** a každý se tak mohl věnovat jiné části projektu, aby společně vytvořily celkové dílo. To se nejvíce projevilo u aktivity „Kresba společného kamaráda“, kdy děti před zahájením aktivity si řekly, kdo bude dělat jakou část postavy kamaráda. Dalším způsobem, jak děti spolupracovaly, bylo, že si vzájemně ukazovaly své práce a poskytovaly si **zpětnou vazbu**. Neměli bychom ale zapomínat, že bychom děti ke spolupráci měli motivovat při každé aktivitě, nejen při výtvarném úkolu.

5.4 Doporučení pro učitele

Na základě této bakalářské práce jsem zformulovala několik doporučení pro učitele či studenty učitelství pro MŠ, kteří by chtěli zařadit téma kamarádství do výtvarné výchovy v MŠ.

1. **Plánování výtvarného úkolu:** Učitel by měl přemýšlet nad vhodným výtvarným úkolem, který bude reflektovat téma kamarádství.
2. **Podpora spolupráce:** Učitel by měl podporovat spolupráci mezi dětmi při tvorbě výtvarného úkolu formou skupinového či kooperativního vyučování. Měl by jim pomoci rozdělit si úkoly a povzbuzovat je k vzájemnému sdílení nápadů a myšlenek.
3. **Vytváření pozitivního prostředí:** Učitelé by měli vytvořit pozitivní prostředí, ve kterém se děti budou cítit bezpečně a pohodlně. Mohou povzbuzovat děti k pozitivnímu chování a být jim příkladem.
4. **Vytváření příležitostí pro vzájemné poznávání:** Učitelé by měli vytvářet příležitosti pro děti, aby si vzájemně představily své zájmy a názory. To může pomoci k budování vztahů a porozumění mezi dětmi.
5. **Podpora komunikace:** Učitelé by měli podporovat komunikaci mezi dětmi během výtvarného úkolu. Mohou klást otázky a povzbuzovat děti k dialogu.
6. **Uvědomění si individuálních potřeb dětí:** Učitelé by měli mít na paměti, že každé dítě je jedinečné a má odlišné potřeby. Měli by být citliví na tyto individuální potřeby a pomoci každému dítěti najít své místo ve třídě a vytvořit si své vlastní kamarádství.
7. **Využití vhodných a rozmanitých materiálů:** Učitelé by měli zvolit vhodné materiály pro tvorbu výtvarného úkolu, aby u dětí rozvíjely kreativitu.
8. **Reflexe výtvarného úkolu:** Po dokončení výtvarného úkolu by učitelé měli s dětmi reflektovat a diskutovat o tom, jak se cítili při tvorbě, co se jim líbilo a co ne. To může pomoci u dětí rozvíjet sebereflexi a sebepoznání.

6 Závěr

Hlavním cílem mé bakalářské práce bylo navrhnout, zrealizovat a vyhodnotit, jaký přínos mají výtvarné úkoly pro děti.

Teoretická část se zaměřuje na definování důležitých termínů spojených s výtvarnou výchovou dětí v mateřské škole, kde se podrobněji zaměřuji na výtvarnou výchovu v RVP PV a skupinové a kooperativní vyučování, přičemž využívám odborné literatury jako zdroje informací. Druhá část teoretické části se zaměřuje na definování důležitých termínů spojených s kamarádstvím v MŠ, a to především z pohledu psychologie.

V praktické části bylo úspěšně dosaženo cíle bakalářské práce, neboť výtvarné úkoly byly úspěšně splněny. Výtvarné úkoly byly navrženy v souladu s RVP PV. Každý zrealizovaný výtvarný úkol byl inspirován výtvarným uměním. Potvrzení adekvátnosti výtvarných úkolů v mateřské škole bylo získáno během plnění daných úkolů, kdy se prokázalo, že jsou vhodné pro danou věkovou kategorii dětí. Děti se při výtvarných úkolech naučily spolupracovat, rozvíjely empatii k druhým, navzájem si pomáhaly.

Po zhodnocení výzkumných dat byl hodnocen edukační potenciál realizovaných aktivit a následně byla formulována doporučení pro učitele a studenty učitelství mateřských škol, která se týkají plánování výtvarných aktivit na téma kamarádství s rozvojem prosociálního chování pro děti ve věku od 3 do 4 let.

Před konáním praktické části jsem měla představu o tom, že propojením tématu kamarádství s výtvarnou výchovou pomůže dětem zlepšit komunikaci a spolupráci mezi dětmi, ale i rozvoj jejich kreativity a fantazie. Po zrealizování aktivit v MŠ se má očekávání naplnila. Překvapilo mě, že děti měly o výtvarné aktivity na téma kamarádství velký zájem a že se do aktivit zapojovaly úplně všechny děti, i ty, které mají se začleňováním se do kolektivu problém. Téma kamarádství ve výtvarné výchově v MŠ je tak výborným nástrojem pro inkluzivní vzdělávání i prosociální chování.

Z výzkumu vyplývá, že jsem splnila svůj cíl bakalářské práce a zvládla spojit téma kamarádství s výtvarnou výchovou, při které se rozvíjela empatie, spolupráce, sdílení, pomáhání, podpora a projev úcty a respektu, které jsou klíčové pro rozvoj prosociálního chování. Mohu tedy potvrdit, že téma kamarádství je vhodným nástrojem, jak rozvíjet prosociální chování při výtvarné výchově v MŠ.

7 Resumé

Tato bakalářská práce je zaměřena na propojení tématu kamarádství s výtvarnou výchovou v mateřské škole a jejich přínos pro děti. Bakalářská práce se dělí na dvě části, na teoretickou a praktickou část. V teoretické části přibližuji pojmy současnou výtvarnou výchovu v mateřské škole a kamarádství mezi dětmi v mateřské škole, které jsou psány s oporou o odbornou literaturu. V praktické části realizuji kvalitativní výzkumnou sondu, ve které pozorováním a reflektivní učitelskou bilancí reflektuji navrhnuté a zrealizované výtvarné aktivity na téma kamarádství, které podporují rozvoj prosociálního chování. K analýze dat je využito otevřené kódování, které mi pomáhá odpovědět na dílčí výzkumné otázky. Potvrdilo se, že téma kamarádství je vhodným nástrojem pro rozvoj prosociálního chování při výtvarné výchově v mateřské škole. Toto téma rozvíjí u dětí empatii, spolupráci, sdílení, pomáhání, podporu a projev úcty a respektu, které jsou klíčové pro rozvoj prosociálního chování.

Summary

This bachelor thesis focuses on the connection between the topic of friendship and art education in preschool and their benefits for children. The bachelor thesis is divided into two parts: theoretical and practical. In the theoretical part, I introduce concepts of contemporary art education in preschool and friendship among children in preschool, which are written with the support of professional literature. In the practical part, I conduct a qualitative research study in which I reflect on proposed and implemented art activities on the topic of friendship, which support the development of prosocial behavior through observation and reflective teacher evaluation. Open coding is used to analyze the data, which helps me answer the research questions. It has been confirmed that the topic of friendship is suitable tool for the development of prosocial behavior in art education in preschool. This topic develops empathy, cooperation, sharing, helping, support, and expression of respect and admiration, which are essential for the development of prosocial behavior in children.

8 Seznam literatury

BEČVÁŘOVÁ, Ivana. *Výtvarná dramatika v pedagogické praxi: netradiční činnosti pro předškolní a školní věk.* Praha: Portál, 2015. ISBN 9788026209065.

ČÁP, Jan a Jiří MAREŠ. *Psychologie pro učitele.* Vyd. 2. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-273-7.

FEHR, B. *Friendship Processes.* California: Sage Publications, In, 1996. ISBN 9780803945616.

HAZUKOVÁ, Helena. *Výtvarné činnosti v předškolním vzdělávání.* Praha: Raabe, 2011. Nahlížet – nacházet. ISBN 978-80-87553-30-5.

HAZUKOVÁ, Helena a Pavel ŠAMŠULA. *Didaktika výtvarné výchovy I.* Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2005. ISBN 80-7290-237-7.

HORÁČEK, Radek. *V dialogu s uměním: Metodický materiál určený učitelům výtvarné výchovy a studentům výtvarných oborů středních a vysokých škol.* Brno: Masarykova univerzita, 1994.

JEDLIČKA, Richard, Jaroslav KOŤA a Jan SLAVÍK. *Pedagogická psychologie pro učitele: psychologie ve výchově a vzdělávání.* Praha: Grada, 2018. Psyché (Grada). ISBN 978-80-271-0586-1.

KASÍKOVÁ, Hana. *Kooperativní učení, kooperativní škola.* Vyd. 2., rozš. a aktualiz. Praha: Portál, 2010. ISBN 9788073677121.

KOLLÁRIKOVÁ, Zuzana a Branislav PUPALA, ed. *Předškolní a primární pedagogika.* Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-585-7.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte: normy vývoje a vývojové milníky z pohledu psychologa: základní duševní potřeby dítěte: dítě a lidský svět.* Praha: Grada, 2005. Pro rodiče. ISBN 80-247-0870-1.

NIESEL, Renate a Wilfried GRIEBEL. *Poprvé v mateřské škole.* Praha: Portál, 2005. Rádci pro rodiče a vychovatele. ISBN 80-7178-989-5.

PRŮCHA, Jan. *Učitel: současné poznatky o profesi.* 1. vyd. Praha: Portál, 2002. Pedagogická praxe. ISBN 80-7178-621-7.

RATHUS, S. A. *Childhood and Adolescence: Voyages in Development.* Wadsworth: Cengage Learning. 2013. ISBN 9780357374108.

ROESELOVÁ, Věra. *Didaktika výtvarné výchovy V., nejen pro základní umělecké školy.* Přepřac. vyd. Praha: Univerzita Karlova, 2003. ISBN 80-7290-129-X.

- ROCHOVSKÁ, Ivana a Krupová, Dagmar.** Umělci v mateřské škole: aktivity zaměřené na interpretaci výtvarného umění. Vydání první. Praha: Portál, 2016. 175 stran. ISBN 978-80-262-1120-4.
- SKALKOVÁ, Jarmila.** *Obecná didaktika: vyučovací proces, učivo a jeho výběr, metody, organizační formy vyučování.* Praha: Grada, 2007. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-1821-7.
- SVOBODOVÁ, Eva.** *Prosociální činnosti v předškolním vzdělávání.* Praha: Raabe, c2007. Nahlížet – nacházet. ISBN 80-86307-39-5.
- ŠPAŇHELOVÁ, Ilona.** *Dítě v předškolním období.* Praha: Mladá fronta, 2004. Žijeme s dětmi. ISBN 80-204-1187-9.
- UŽDIL, Jaromír.** *Výtvarná výchova v předškolním věku: učebnice pro obor 76-40-6.* Praha: SPN, 1980. Učebnice pro střední školy.
- VALIŠOVÁ, Alena a Miroslava KOVAŘÍKOVÁ.** *Obecná didaktika a její širší pedagogické souvislosti v úkolech a cvičeních.* Praha: Grada, 2021. Pedagogika (Grada). ISBN 9788027132492.
- VÝROST, Jozef, Ivan SLAMĚNÍK a Eva SOLLÁROVÁ,** ed. *Sociální psychologie: teorie, metody, aplikace.* Praha: Grada, 2019. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-5775-9.
- ZORMANOVÁ, Lucie.** *Obecná didaktika: pro studium a praxi.* Praha: Grada, 2014. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-4590-9.

9 Seznam obrázků

Obrázek 1 - Ukázka kódování	29
Obrázek 2 – Já a moji kamarádi, průběh	32
Obrázek 3 – Já a moji kamarádi, výtvary	32
Obrázek 4 – Taháme spolu za jedno lano, průběh	35
Obrázek 3 - Taháme spolu za jedno lano, průběh aktivity	35
Obrázek 5 - Taháme spolu za jedno lano, výtvary.....	36
Obrázek 7 - Kresba společného kamaráda, výtvor.....	39
Obrázek 8 - Pavučina kamarádství, průběh	42
Obrázek 9 - Pavučina kamarádství, frotáž.....	43
Obrázek 10 - S čím si spolu rádi hrajeme, průběh aktivity	43
Obrázek 11- S čím si spolu rádi hrajeme, výtvor.....	45
Obrázek 12 – Myšlenková mapa.....	45